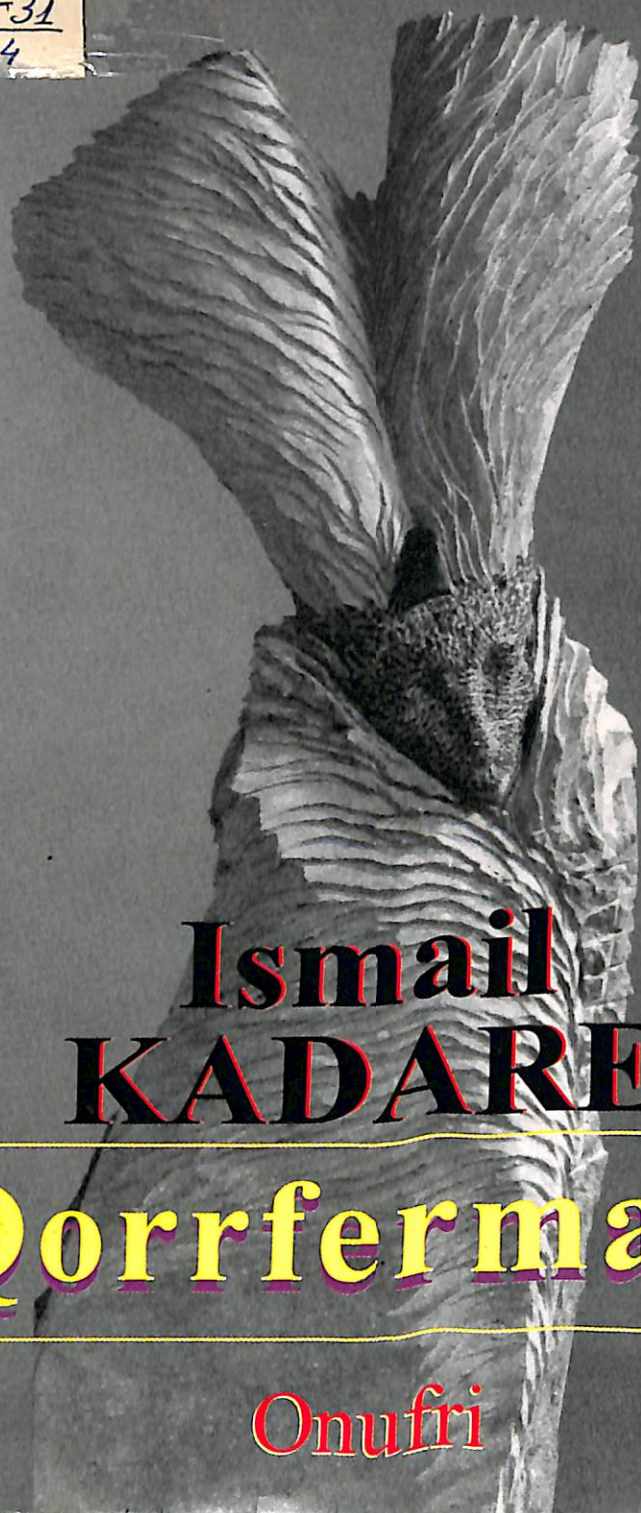


IBLIOTEK,

85H-31

K 14



**Ismail**  
**KADARE**

---

**Qorrfermani**

---

**Onufri**

Qysh në javën e parafundit të shtatorit u kuptua se ato që po ndodhnin nuk ishin një rastësi. Pas rrëzimit nëpër shkallët e minaresë së hoxhës së ri Ibrahim, fill pas këndimit të ezanit të tij të parë, këndim që kishte ngjallur adhurimin e krejt dëgjuesve, u fol për sëmundjen e papritur të princit trashëgimtar, shfaqur gjithashtu pas daljes së tij në popull, si dhe për dy-tri fatkeqësi të tjera, të ndodhura të gjitha njëra pas tjetrës në atë javë të turbullt, fundi i së cilës ruante një të papritur tjetër. Ndërsa ambasadori i Anglisë po shpejtonte drejt pallatit mbretëror, ku thuhej se do t'i çonte sulltanit lajmin e shumëpritur të miratimit prej qeverisë britanike të një huaje të rëndësishme, karroca e tij u përmbys.

Një grua (apo ndoshta burrë i mbuluar me perçe), që dyshohej se ia kishte ngulur sytë karrocës në kohën që po kalonte urën e Hamamit pak çaste përpara rrëzimit, u kërkua prej turmës, madje u ndoq një kohë

të gjatë nëpër rrugica, pa u gjetur dot. Po pavarësisht se njeriu nuk u gjet, një gjë ishte e qartë për të gjithë: karroca e ambasadorit, ashtu sikurse rrëzimi i hoxhës së ri, si dhe sëmundja e princit trashëgimtar, bashkë me rastet e tjera, nuk ishin shkaktuar veçse nga e njëjta gjë: goditja e syrit të keq.

Nuk ishte hera e parë që ndodhte kjo. Kujtesa e njerëzve, madje kronikat e shtetit ishin plot me raste të ngjashme, që tregonin se herë pas here syri i keq acarohet dhe niste të sillte gjëma njëlloj si lëngatat e mëdha, ndoshta edhe më keq. S'ishte e rastit që në të folurën e njerëzve, që prej kohësh që s'mbaheshin mend, gjëllonte shprehja e hangri syri i keq.

Por atë vjeshtë, ndoshta prej kohës së ftohtë e gjithë lagështi, e ndoshta edhe prej shtrengatës ekonomike, goditja e sykëqinjve u ndje edhe më fort. Ndaj dhe trazimi e pezmi i njerëzve ishte i madh, dhe, po ashtu më i plotë, ishte edhe raportimi, që thuhej se i qe paraqitur vetë sovranit.

Prej ditësh pritej kundërveprimi i mbretit. Në mos një dekret, një vendim, një shpallje, a, së paku, një qarkore e fshehtë shpresohet gjithsesi.

Gjer të martën në mbrëmje zyra e sulltanit nuk nxori asgjë. Dhe si përherë në raste pritjeje të tilla, krahas hamendjeve të vjetra se ç'vendim mund të merrej, renditëshin të reja, zakonisht më të mjegullta.

Më parë rastet e *ngrënies me sy* dënohe-

shin rëndë, njëlloj si femohuesit: digjeshin në gropën e gëlqeres, rripeshin të gjallë ose mbuloheshin me gurë. Kështu, ende mbahej mend në kryeqytet rrjepja e plakës Shanisha, e cila me një vështrim arriti t'i ngjiste vajzës së mbretit të mëparshëm, sulltan Azisit, sëmundjen e tokës, që shkaktoi në fillim brengën e pastaj sëmundjen e gjatë të këtij të fundit dhe që u bë shkak për heqjen e tij nga fronti, pasuar kjo nga turbullira prej të cilave shtetit iu deshën vite të tëra që ta merrte veten.

Kështu dënoheshin më parë sykëqinjtë, po tani, kur qysh pas reformave të mëdha, perandoria ishte modernizuar, dënime të tilla ngjanin barbare dhe disi jashtë kohës.

Po atëherë ç' do të bëhej? Të përkëdheleshin sykëqinjtë, të liheshin të livadhisnin gjersa të rrëzonin përdhe jo më njerëzit, po muret e shtëpive? Kështu thoshin ata që ishin kundra çdo mëshire ndaj syngrenësve dhe që përgjithësisht ishin kundra çdo zbutjeje të ligjeve të shtetit. Dhe vërtet, ku ishte parë që të zhdukej një e ligë pa u marrë masa të rrepta? Mos do të mjaftoheshin që t'i detyronin sykëqinjtë të mbanin ca turpe, që porsa ishin shpikur andej nga viset e kaurit, ca si qelqe djallëzore që quheshin syze? Apo t'ua lidhnin sytë me nga një shirit të zi, nga ata që përdornin kusarët e detit?

Kurrresi jo, se syri i lig e depërtonte helmin njëlloj, në mos më shumë, që pas shiritit të zi, e aq më tepër pas atyre qelqeve

të nëmura, edhe sikur me blozë ato të lyheshin, siç e kishin bërë modë kohët e fundit, ca bjerrakohsa të kryeqytetit.

Kështu flitej dhe kështu rrekeshin mendjet e njerëzve për të gjetur se ç' do të bëhej, gjersa më në fund, të premten, dekreti doli.

Si gjithë dekretet e mëdha, emrin e kishte të shkurtër, *Qorrferman*, po s' ishte as aq i egër, as aq i butë sa ç' pritej. Ishte midis të dyjave, nga ato që i lënë të dyja palët kundërshtare të pakënaqura, po me një pakënaqësi të shurdhër, pas së cilës nuk ishte e vështirë të ndihej megjithatë adhurimi për shtetin dhe sovranin, sidomos për këtë të fundit, që dinte të ngrihej e të qëndronte lart, sipër shkumbajës njerëzore.

Çuditërisht shpejt, qysh javën e parë pas shpalljes, u morën vesh ca hollësira nga mbledhja e qeverisë ku *Qorrfermani* ishte shqyrtuar përpara se të merrte trajtën përfundimtare. Si përherë qenë ndeshur rreptazi klani i Qyprillinjve me atë të Sheh-Ul-Islamit. Qyprillinjtë, pa guxuar të dilnin kundër dekretit, kishin qenë për masa të buta ndaj sykëqinjve: mënjanimin nga postet e nga vendet publike, ndalim në shtëpi, shumë-shumë internim ose grumbullim i tyre në vende të veçuara, ashtu siç bëhej me lebrozët. Sheh-Ul-Islami dhe grupi i tij ishin, përkundrazi, për dënimet e vjetra, kurse sulltani, që i kishte dëgjuar të dyja palët me durim, nuk u kishte dhënë të drejtë

as njërës, as tjetrës palë, ose më përpiktaz, u kishte dhënë të drejtë të dyjave. *Qorrfermani* ishte një lëshim ndaj të dy klaneve, i tillë që gjithë pakënaqësinë e atyre që nuk ishin për ndëshkime barbare e drejtonte kundër Sheh-UI-Islamit, dhe, anasjelltas, mërinë e fanatikëve, kundër Qyprillinjve. Vetë sulltani, jo vetëm që qëndronte jashtë shtjellës, po tërhiqte njëlloj përdëllimin e të dyja palëve, atë lektisje të veçantë që shkaktonte përherë keqardhja që, veç punëve të tjera të mëdha, sovranit i duhej të ndante edhe përfytjet e pafundme të grupeve shemra.

Pa u shpallur ende prej kasnecëve dhe shtypit, në rrethe të caktuara të kryeqytetit u morën vesh pikat kryesore të dekretit: Përmbajtja e *Qorrfermanit* ishte pak a shumë kjo:

Meqenëse kohët e fundit ishin shpesh-tuar rastet e goditjes së syrit të lig dhe meqenëse sykeqoja, (fjala ishte nxjerrë prej një fjalori të vjetër të shekullit të gjashtëmbëdhjetë), kishte rrezik të kthehej në një stih të vërtetë, shteti, për të mbrojtur po aq vetveten sa edhe shtetasit prej këtij rreziku, detyrohej të ndërhynte me një sërë masash.

Nuk dënoheshin me vdekje si dikur sykëqinjte, por vetëm u hiqej mundësia e krimit. Dhe kjo bëhej duke u hequr atyre armën dëmtuese, që ishin sytë e ligj.

Pra dekretohej nxjerrja e syve të këqinj të të gjithë atyre që do të vërtetohej se i

kishin të tillë.

Ky veprim, d.m.th. verbimi, do të bëhej kundrejt një shpërblimi, që i jepte shteti dhe që do të ishte më i madh për ata që do të paraqiteshin vetë, (vullnetarisht), dhe më i vogël për të tjerët.

Do të kryhej çsyzimi, (fjala përdorej për herë të parë në një shkresë zyrtare), pra do të bëhej nxjerrja e syve me forcë, madje pa shpërblim, e gjithë atyre që me mënyra të ndryshme do të kërkonin t'i shmangeshin verbimit, do të fshiheshin apo do të kundërshtonin.

U bëhej thirrje gjithë shtetasve të perandorisë shekullore që të kallëzonin haptazi, ose me letra padorase, njerëzit me sy të ligj, duke vënë në fund të kallëzimit emrin e plotë si dhe drejtimin e shtëpisë ose të punës së të pandehurit. Kallëzimi do të bëhej si për njerëzit e thjeshtë, ashtu edhe për zyrtarët, sado poste të larta të zinin ata në shkallën shtetërore.

Kjo fraza e fundit bëri që sytë e shumë njerëzve të ngrinin një grimë, sikur të kërkonin në hapësirë një pikë të padukshme.

Qyshse vazhdonin të përdoshin të dyja mënyrat e njoftimit: ajo e vjetra, me anë të kasnecëve, dhe e reja, me anë të gazetave, kishte dekrete që bënin më shumë përshtypje kur i dëgjoje me veshë, dhe të tjera, peshën e të cilave e kapte më mirë syri, gjë që varej natyrisht nga natyra e dekretit dhe nga ajo se me kë kishte të bënte kryesisht: me turmat e paditura apo me njerëzit e zgjedhur.

*Qorrfermani* u duk menjëherë i tmerrshëm në të dyja trajtat e shpalljes së tij. Madje, njëfarë kohe, u duk se mund të kuptohej tërësisht vetëm duke u futur në tru me anë të syve dhe të veshëve njëkohësisht. Kështu ndoshta shpjegohej që ata të cilët e dëgjonin së pari nga kasnecët shpejtonin të blinin gazetat për ta parë të shkruar, kurse përkundrazi, ata që fillimisht qenë të njohur me të nëpërmjet shtypit, e linin gazetën në tryezën e kafenesë a mbi stolin e lulishtes dhe nxitonin drejt ndonjë udhëkryqi ku



pritej të kalonte kasneci.

Një gjë e njohur, disi e harruar që prej disa vjetësh, nisi të notonte në erë: frika. Ishte një frikë e veçantë, fare e ndryshme nga ato që përftonin sëmundjet, kusarët, fantazmat apo vdekja: frika prej shtetit. E akullt, pa përmasa, me një zbrazëti të madhe tejprtej, por që mbushte megjithatë gjithçka, ditë për ditë e orë pas ore, ajo nisi të përfshinte në qerthullin e saj qindra mijëra njerëz. Kështu kishte ndodhur gjashtë vjet më parë, kur ishte shpallur fushata kundër sekteve të ndaluara, që kishin mundur të rigjallëroheshin. Madje edhe më larg, pesëmbëdhjetë vjet të shkuar, kur qe zbuluar përbetimi në ushtri, i cili në fillim qe dukur si një çështje që kishte të bënte vetëm me një rreth të ngushtë zyrtarësh të lartë, po që dalëngadalë e rrezatoi fatkeqësinë në mijëra familje.

Njerëzit, me prirjen e natyrshme për t'i nxjerrë nga kujtesa gjëmat e përbashkëta, e kishin harruar klimën e veçantë që krijohej në prag të anktheve të mëdha, atë mpirje e atë shurdhëri shkretimtare në kohën e zbrazët midis shpalljes së kërcënimit dhe goditjes së parë, atëherë kur shpresa se mos e gjithë kjo nuk ishte e vërtetë, se mund të mbrapsej, se mund të shkundej si ëndrra e keqe, në vend që ta zbuste, e bënte edhe më të mprehtë tmerrin.

Kështu kujtonin, po, porsa pas lodërtive dëgjuan fjalët e para të kasnecëve, e kuptuan

se nuk kishin harruar asgjë, se gjithçka kishte qenë brenda tyre, e fshehur me kujdes, si një unazë me helm. Dhe ashtu si edhe më parë, përpara se truri të kapte se përse bëhej fjalë, qiellzat në gojët e tyre pësuan atë tharjen e parë të njohur, pas së cilës vinin gjithë të tjerat. Qysh në fillim u ndie se, në krahasim me fushatën kundër sekteve të ndaluarra dhe në përqasje me të gjitha ngjarjet e tjera të ngjashme, kjo e tanishmja ishte më e frikshme. Ishte e tillë sepse kishte të bënte me një gjë të papërcaktueshme dhe të përgjithshme. Ndërkaq ata e dinin mirë se ç'do të thoshte kjo. E kishin pësuar ata vetë ose të afërmit e tyre dhe atëherë kur ishte dukur se goditja do të binte mbi mjedise të përkufizuara qartë, siç qe rasti i sekteve, apo mbi zyrtarë të veçantë, si në përbetimin e ushtarakëve. Kurse tani që bëhej fjalë për një gjë aq haptazi të parrokshme, siç qe ky gjykim për keqësinë ose jo të vështrimit, e aq më tepër kur kjo lidhej me diçka të përgjithshme si sytë, (sy kishin të gjithë, dhe askush s'mund të kujtonte se mund të hiqej mënjanë duke thënë se mua kjo histori s'më përket), pra tani e kuptuan se fushata e re do të ishte e paparë për nga egërsia dhe përmasat e saj. Ndihej menjëherë se vorbulla e saj do t'i gjente e do t'i përfshinte të gjithë mizorisht, pa mëshirë, gjersa t'i sfiliste krejt.

Qysh të shtunën në mëngjes, kudo nëpër familje, zyra, kafene nuk bisedohej veçse

për dekretin e ri. Por, siç kishte ndodhur edhe gjatë fushatave të mëparshme, në kundërshtim të plotë me ankthin e zyrtarëve që shkaktonte brenda shpirtit njerëzorë, biseda për ngjarjen e re zhvillohej shkujdesshëm, e lehtë dhe disi gazmore. Njerëzve u dukej se kjo ishte mënyra më e mirë për të hequr prej të tjerëve, dhe në radhë të parë prej vetes, çdo dyshim se ata i druheshin dekretit dhe se mund të ishin synimi i tij. Ashtu si më parë përmendeshin të thënime të njohura si: kush e ka trupin të drejtë s'ka droje se i del hija e shtrembër, ose: kush mban sorra të ruajë sytë. Megjithatë vinte një çast kur midis së folurës apo së qeshurës, sytë ngrinin një grimë të mbërthyer te njëritjetri si heshta prej qelqi. Ishte çasti i vështirë kur secili mendonte për tjetrin: e sikur ai të kujtojë se unë kam sy të atillë?

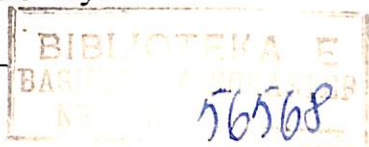
Por kjo zgjaste vetëm një grimë, dikush e çngrinte i pari vështrimin dhe prapë vazhdonte e qeshura dhe hokat. Ato vërtiteshin zakonisht rreth asaj që të gjithë bënin sikur i shmangeshin, por që i shqetësonte të gjithë: cilët ishin sytë e këqinj dhe a kishte një rrjet të përpiktë për t'i përcaktuar?

Mendimet ishin nga më të ndryshmet. Përmendej mendësia popullore, e cila i gjente sytë e ligj kryesisht midis sybardhëve, disi më pak midis sykuqëve, por dihej që ngjyra ishte e pamjaftueshme për zbulimin e sykeqojës, e aq më tepër kur ishte fjala për një perandori shumëkombëshe, ku disa

nga popujt i kishin sytë, ashtu sikurse edhe flokët apo lëkurën, më të çelët se të tjerët. Jo, ngjyra s'ishte kurrsesi e mjaftueshme, ishte vetëm një nga shenjat, ashtu siç ishte e pamjaftueshme që t'i kishe sytë të vëngër, të kërcyer ose të vegjël a të mëdhenj jashtë mase për t'u fajësuar. Pa dyshim që nuk ishin këto, madje as përkimi i tërë këtyre te një palë sy nuk vërtetonte praninë e sykeqojës. Ishte tjetër gjë, tjetër... Një gërshetim i veçantë i natyrës së vetë syrit me gjurmët që linte vështrimi i tij në hapësirë... Natyrisht, ishte pak e vështirë për ta kapur, aq më tepër dekreti nuk jepte ndonjë sqarim. Por, ndërsa dekreti nuk ndalej në imtësi të tilla, komisionet e veçanta, që po ngriheshin kudo, kishin marrë udhëzime me siguri, udhëzime të përpikta për vërtetimin e sykeqojës, në mënyrë që të shmangeshin keqkuptimet dhe shpërdorimet e mundshme.

Zakonisht ky ishte dhe çasti kur, duke mbytur me zor një psherëtimë, njerëzit vazhdonin bisedën me një gjallëri të gëzueshme.

Kështu ndodhte zakonisht nëpër zyra, në kafenetë e mbushura me spiunë apo familje, në prani të vizitorëve, por, kur mbeteshin vetëm njerëzit shpejtonin nëpër ato kënde të shtëpisë ku kishte pasqyra për të qëndruar mendueshëm me orë të tëra përpara tyre. Rrinin syzestë për t'u bindur se e kishin ngjyrën e rrjetëzës aq të errët, saqë të përjashtoheshin nga çdo dyshim, rrinin



sybardhët apo sykuqtë për të kundërtën, rrinin më gjatë se të tjerët vëngoshët, ata që i kishin sytë të skuqur nga mahisjet, nga trysnia e gjakut apo sëmundje të gjithfarshme, të tjerë që i kishin të zverdhur nga verdhëza, të buhavitur nga dhimbjet e dhëmballës ose nga pija, e gjer tek ata që sytë po u zinin perde.

Askush, përveç të verbërve, nuk ishte i sigurt se mund të ndodhej jashtë veprimit të dekretit, dhe, siç e kuptuan shumë shpejt të gjithë, këtu mbështetej pikërisht fuqia hijerëndë e *Qorrfermanit*.

Por, ndërsa një pjesë e njerëzve kujtonin se me fytyrë të qeshur e mahi gazmore mund ta largonin të keqen nga vetja, kishte të tjerë që tinëzisht nisën të mënjanoheshin nga jeta, të mos dilnin më as në rrugë e as në kafene, me shpresë se kështu do të harroheshin. Të mbyllur në shtëpi, shpeshherë të shtrirë e me kokën të mbuluar me velenxë, ata sillnin e risillnin ndër mend armiqtë e tyre vetjakë, apo ata që kërkonin t'u zinin vendet në zyra, të cilët mund të përfitonin nga gjendja e krijuar për të bërë kallëzime kundër tyre. Disa, për t'i dalë së keqes përpara, e bënë të parët kallëzimin, me shpresë se, në mos e asgjësonin me kohë armikun e mundshëm, dobësonin disi helmin e tij.

Ndërkaq, ndërsa vazhdonte e folura, pëshpërma dhe përsiatjet për dekretin e ri, krahas veprimeve që, me siguri kishin filluar, por që mbeteshin të fshehta, si nisja

e letrave kallëzuese apo hartimi në bazë të tyre i listave të para të të dyshimtëve, u shpall Komisioni Qendror që do të drejtonte fushatën dhe që do të kishte degët e tij të panumërta në të gjitha trojet e perandorisë. Fill pas tij u hapën ca si zyra të çuditshme, që edhe më të çuditshëm kishin emërtimin, të krijuar nga gërshetimi i fjalës osmanishte *qorr* me një fjalë të marrë, kushedi pse, prej gjuhës së mallkuar të frëngjve apo anglezëve: qorrofic.

Njerëzit qëndronin grumbuj-grumbuj përpara pllakave të porsangjitura dhe, megjithëse në shumicën e tyre nën fjalën qorrofic, midis dy kllapash, me shkronja të vogla, qenë shkruar fjalët *Zyrë verbimi*, kalimtarët, pothuajse pa përjashtim, bënë pyetjen: Ç'janë këto zyra? Ç'do të bëhet në to?

Ç'do të bëhet në to? Dihet ç'do të bëhet. Jeton në këtë botë ti, e ke dëgjuar fermanin e ri, që porsa ka nxjerrë sulltani ynë i madh, që zoti i shtoftë ymrin?...

Por ajo me çka do të merreshin qorroficet nuk u bë e qartë menjëherë. Shumë njerëz kujtuan se ato do të grumbullonin thjesht kallëzimet, për t'i çuar pastaj më lart, të tjerë, dhe kjo ndodhi kur panë të vendoseshin në to ca si shtretër të hekurt me rripa anash, si ata të kirurgjisë në spitale, s'e kishin të vështirë të kuptonin se nxjerrja e syve do të bëhej pikërisht atje. Por, me kalimin e kohës, e sidomos atëherë kur

fushata kishte arritur kulmin e saj, u sqarua përfundimisht se çka ishte në të vërtetë një qorrofic dhe ç'bëhej në të. Përveç kallëzimeve, që secili shtetas, pavarësisht se drejtimet postare të komisioneve qenë afishuar kudo, mund t'i dorëzonte po të donte edhe në qorrofic, ishte e vërtetë se në asnjërin prej tyre nuk mungonte shtrati i hekurt i verbimit (qorrjataku). Por ai ishte më tepër simbolik. Në të vërtetë verbimi kryhej tjetërkund, me ndonjë përjashtim të rrallë, kur i duhej dhënë një mësim lagjes apo rrugës aty pranë.

Siç e treguan javët e mëpastajme, më tepër se për kallëzimet apo verbimin, qorroficet shërbyen gjatë gjithë fushatës për tjetër gjë. Ato, ndryshe nga ç'kujtuan njerëzit në fillim, sado që ishin të zymta e të shkreta si emri që mbanin, u kthyen në vende grumbullimi plot gjallëri. Aty vinin njerëzit të mësonin lajmet për fushatën, të sqaroheshin për pika të ndryshme të dekretit apo të udhëzimeve të mëvonshme të Komisionit Qendror, të këmbenin të rejat e fundit lidhur me X-njeri, i cili, pas lëkundjeve të shumta, u paraqit më në fund vetë për nxjerrjen e syve të tij, duke thënë fjalë lavdëruese për sovranin etj, etj.

Kishte njerëz që u pëlqente ta kalonin një pjesë të kohës në qorrofic, madje disa e merrnin kupën e kafesë nga kafeneja më e afërt për ta pirë atje, të tjerë, më të rinj, shërbenin vullnetarisht si ndërlihdës, çonin

e binin letra ose udhëzime nga kushedi ku, kurse disa, ata më të zellshmit, kishin dëshirë të flisnin gjatë, me zë të kumbueshëm e me një përndezje në sy për të mirat që do të sillte *Qorrfermani*, pas të cilit bota, e pastruar më në fund prej sykëqinjve, do të ishte më e dliurë e më e bukur.

Ndërkaq, ata që iu zinte dora shkruanin në mure ato mbishkrime që kishte ditë që botoheshin në faqet e para të gazetave: *Kallëzo sykeqin, për të mirën e përgjithshme!* ose: *Po fjete me të verbrin do gdhihesh vëngosh,* e cila po bëhej, me sa dukej, parulla kryesore e fushatës.

Gjallërinë festive e ndërpriste herë pas here vërshimi i beftë i ndonjë turme, që duke shfryrë e dihatur, sillte rrëshqanthi ndonjë sykeqs të kapur me presh në duar, ose ndokënd që kishte përgojuar dekretin mbretëror.

Zelltarët linin atëherë kupat e kafesë dhe fërkonin duart mu në fytyrën e viktimës. He, pëllumbth, u fshehe sa u fshehe, re në grackë më në fund. Pa të t'i shohim pakëz syçkat. I paskërke të kaltër, hë? Nga ata që i pëlqejnë hanëmet e reja, hë? Tani do të shohim ç' do të mbetet prej tyre kur të të kërcejnë kokërdhokët prej tibetianes! He, stervinë, skuth i keq, muts, kujtoje se mund të godisje pa u vënë re, hë? Na tani.

Viktima lutej, ngashërehej, s'kam bërë gjësend, thoshte, ju betohem, pyetni në lagje, pyetni në barnatoren ku punoj, mos



më verboni, mëshirë!

Ai mënjante kryet, përpiqej të ngrinte duart për të mbrojtur sytë, ngaqë i dukej se verbimi do të kryhej aty për aty, çka i bënte të tjerët të gajaseshin.

*J shkretë djale!*

Dita-ditës po sqaroheshin gjërat dhe njerëzit e ndienin se po tumireshin me atë që javët e para u ishte dukur e papërballueshme. Si përherë, diçka dukej më e lehtë për t'u duruar, por dilte përherë diçka tjetër, pikërisht ajo që nuk kishte rënë në sy në fillim, që zezonte më keq. Në një udhëzim të tij Komisioni Qendror kishte përcaktuar qartë pesë mënyrat e nxjerrjes së syve: bizantino-venecianen (me hekur me dy gjilpëra), tibetianen (me shtypje gurësh mbi zgrof për të shkaktuar daljen e kokërdhokëve), mënyrën vendase (me thartirë gërryese), romako-kartagjenasen (me tepri drite) dhe atë evropianen (me mungesë drite).

Po në të njëjtën qarkore përcaktoheshin gjithashtu se, përveç shpërblimit në të holla, do të kishin të drejtën e zgjedhjes së mënyrës së verbimit gjithë ata që do të paraqiteshin vullnetarisht përpara komisioneve, si edhe

persona të tjerë që, për arsye të ndryshme, Komisioni Qendror do ta quante të nevojshme t'ua jepte këtë të drejtë.

S'ishte e vështirë të merrej me mend se dy mënyrat që do të parapëlqeheshin, mądje do të quheshin si nderim i fundit për viktimat, ishin romako-kartagjenasja dhe evropiana. Që të dyja, përveç që siguronin verbimin pa dhimbje, i linin të paprekur sytë e viktimës, pa shkaktuar gropa dhe shëmtira të tjera në zgavrinë.

I vetmi ndryshim midis dy mënyrave ishte koha e zgjatjes së krusmës. Ndërsa me romako-kartagjenasen mjaftonin dy-tri minuta vështrim i detyruar i diellit që viktimat të humbte pamjen, mënyra evropiane parashikonte një periudhë gati tremujore, gjatë së cilës viktimat duhej të rrinte me sy të lidhur, në mënyrë që shikimi t'i shkimej dalëngadalë.

Natyrisht që mënyra romako-kartagjenase, përveç që shmangte torturën e gjatë shpirtërore të fatkeqit (muaj të tërë në terr, brenga, kujtime sfilite të etj.), kishte në vetvete diçka të pastër e të ndritshme, përderisa lidhej me diellin; kështu që shumë shpejt u bë mënyra më e lakmueshme si prej vullnetarëve, ashtu edhe prej personave të tjerë, zakonisht nga kastat e larta, që *Qorrfermani* i gjithëfuqishëm s'mungonte t'i godiste.

Sa për mënyrat e tjera, ato të dhunshmet, të cilat i kishin të gjitha të këqijat: edhe

dhembjen, edhe shëmtimin, edhe mos-shpërblimin, ishte vështirë të gjeje se cila qe më e tmerrshmja. Kështu u shpjeguan më vonë mëdyshjet e viktimave që shpeshherë gjer në çastin e fundit e ndërronin vazhdimisht zgjedhjen, gjersa më në fund hiqnin dorë prej saj, duke e lënë në dorë të syheqësve, me të vetmen lutje, që të merrte fund sa më parë kjo lemeri.

Bashkë me udhëzimin për pesë mënyrat e verbimit, u fol gjithashtu për masa të tjera të ngutshme, të cilat tregonin se dita për fillimin e zbatimit të *Qorrfermanit* po afrohej. Kështu, pranë shkollës së lartë të mjekësisë qe hapur një kurs i shkurtër për të përgatitur synxjerrësit, në kohën që disa nga punishtet e kryeqytetit po përfundonin sasinë e parë të hekurave me dy gjilpëra për verbimin ala bizantino-venecian, disa të tjera prodhimin e thartirës, të cilën e mbyllnin në enë prej qeramike për të përballuar rrugën e gjatë gjer në provincat e largëta. Sa për gurët e mëdhenj që lypte mënyra tibetiane, ata gjendeshin kudo, dhe, veç kësaj, s'kishin nevojë për kurrfarë përpunimi.

Maria u përpoq të mbaronte sa më shpejt ato punë të shtëpisë që duhej të bënte së bashku me kunatën, pastaj i tha asaj se i dhembte kryet dhe u ngjit në dhomën e vet. Tjetra e ndoqi me një vështrim të pakënaqur. Zakonisht, pas punëve të shtëpisë, të reja siç ishin të dyja (nusja e vëllait s'ishte veçse një vit më e madhe se Maria), e kishin bërë zakon të pëshpëritnin një copë herë të gjatë së bashku, gjersa çuçurinë e tyre e ndërpriste shikimi i rreptë i nënës së Maries. Trembet se mos të tregoj të fshehta të jetës bashkëshortore, i thoshte nusja e vëllait, duke e mbytur me zor një të qeshur tinzare. Maria kafshonte buzët.

Në të vërtetë nusja e vëllait i kishte treguar diçka, sidomos në prag të fejesës së Maries dhe pastaj javët e para pas saj. Vajza dëgjonte me ca sy të ndritshëm fjalët e kursyera të tjetrës, që turpi dhe mirësjellja i kthenin në një curril uji të paktë, në kohën që etja si prej shkretëtire e vajzës do të donte

një vërshim të papërmbajtur.

Mirëpo për habinë e vëlleshës, kohët e fundit, pikërisht kur me afrimin e ditës së martesës së vajzës ajo po bëhej gati t'i hapej edhe më, Maria nisi t'i shmangej.

Vëllesha ngriti supet. Ç'pret në një shtëpi të çmendurish, tha me vete, ku njerëzit brenda një familjeje kanë fe të ndryshme.

Kishte qenë një nga befasitë e saj më të mëdha kur kishte dëgjuar të flitej në shtëpinë e burrit të saj të ardhshëm, ashtu si në shumë familje kryeqytetase me zanafillë shqiptare, mund të qëllonte që njerëzit e së njëjtës familje të kishin fe të ndryshme, për të mos thënë të kundërta. Ja, vjehri i saj, Aleks Ura, kishte mbetur i krishterë, në kohën që njërin djalë, i cili shërbente në flotë, e kishte bërë musliman, kurse tjetrin, burrin e saj, e kishte lënë të krishterë. Ndoshta do të bënte të njëjtën ndarje po të kishte pasur dy vajza, por, meqenëse Maria ishte e vetme ishte përpjekur që, njëfarësoj, ta bënte ndarjen brenda saj. Dhe meqenëse s'donte ta bënte të njëjtin njeri me dy fe (kishte plot që e kishin bërë edhe këtë), e kishte pagëzuar së paku me dy emra. Kështu, ndërsa për njerëzit e shtëpisë e të farefisit ajo ishte Maria, për të tjerët, ndoshta dhe për të fejuarin, s'ishte veçse Merjem.

Prej kohe i shoqi ishte munduar t'ia shpjegonte arsyet e një dyzimi të tillë, të cilat lidheshin gjithsesi me fatin dhe

historinë e atdheut të tyre të largët, Shqipërinë, por ajo nuk kishte kuptuar pothuajse asgjë nga shpjegimi i tij i ndërlikuar. Kishte kuptuar vetëm se kështu, me fe të ndryshme, kishin qenë vëllezërit e Aleksit, dhe kështu kishin qenë gjyshërit e stërgjyshërit e tij.

Në kohën kur bëhej marrëveshja e fejesës së saj, ajo qe habitur se përse ngulej këmbë të bëhej krushqi me këtë familje tuhafësh, por shumë shpejt e kishte marrë vesh të vërtetën. Familja ku ajo do të hynte ishte fis (vërtet i largët, megjithatë fis) me Qyprillinjtë e famshëm. Madje mbiemri i saj Ura, nuk ishte veçse mbiemri i vjetër, paraprak, i Qyprillinjve, që ata, për arsye të larta shtetërore, e kishin ndërruar duke e përkthyer nga shqipja në osmanishte.

Në të vërtetë, qysh se ishte martuar, ajo nuk kishte parë me sy asnjë nga anëtarët e familjes së famshme, përveç një nipi të tyre, një djalë i zbehtë dhjetë-dymbëdhjetëvjeçar, që kishte ardhur për vizitë një vit e ca më parë së bashku me të ëmën. Djali quhej Mark-Alem, ishte i paafrueshëm dhe, kur vjehrrri i saj, Aleks, maniak siç qe për të shpjeguar zanafillën e mbiemrit të familjes, i kishte vizatuar atij një urë triharkëshe, që ndodhej diku në Shqipërinë Qendrore dhe në të cilën ishte bërë dikur një flijim, djali kishte tundur kryet në mënyrë mohuese, duke thënë: nuk dua të dëgjoj gjëra të frikshme.

Shtëpi të çmendurish, tha prapë me vete

nusja e re, pa i hequr sytë nga shkallët nëpër të cilat Maria ishte ngjitur në dhomën e saj. Ç'bënte vallë me orë të tëra e mbyllur atje?

Nuk e kishte zakon të përgjonte, megjithatë, pasi luftoi një copë herë me veten, kureshtja e mundi dhe ajo ngadalë dhe pa zhurmë ngjiti shkallët. Përpara derës së dhomës së vajzës mori frymë thellë, u siguria se përreth s'gjendej askush dhe afroi syrin te brima e çelësit.

Ajo që mundi të shihte pas pak e la gojëhapur. E zhveshur krejt përpara pasqyrës së lartë, Maria vishte dhe hiqte një palë mbathje mëndafshi me dantella.

Është e mundur kaq shpejt?, tha me vete nusja e re, pa e shkëputur dot vështrimin nga trupi tepër i bardhë, që vajza e lëkundte disi përtueshëm. Trekëndëshi sipër pubisit nxiu një grimë shqetësueshëm përpara se të gllabërohej nga mëndafshi.

Jo, mendoi nusja, me qiellzën e gojës kushedi pse të mpirë. S'ishte e mundur që një femër të bënte lëvizje të tilla pa e provuar dashurinë. Po si ishte e mundur kaq shpejt?

Ajo shkaktoi, me sa duket një kërcitje fare të lehtë, sepse vajza që brenda u kthye me vrull, duke mbuluar me një rën dorë gjinjtë. Por u qetësua shpejt kur, me sa duket, pa shulin në derë.

Gruaja e re u tërhoq ngadalë dhe kujdesshëm, ashtu si pak më parë, i zbriti shkallët. Pa dyshim që kanë fjetur bashkë, mendoi. Vetëm kështu shpjegohej ajo mungesë



kërshërie e saj kohët e fundit.

Nga përfytyrimi nuk i hiqej trupi i bardhë e i lëmueshëm gjer në padurim, me vijën e lakuar të vitheve që ndryshonte tronditshëm në çdo lëvizje, dhe prapë tha me vete: po, po, s'ka si të shpjegohet ndryshe.

Vëllesha kishte plotësisht të drejtë. Dy javë më parë, në rrethana krejtësisht të papritura, midis saj dhe të fejuarit kishte ndodhur ajo që në mendimet e saj nuk mund të ndodhte veçse në natën e parë të martesës.

Ishte e vërtetë se në shtëpinë e tyre, ashtu si në shumë familje të tjera të ardhura nga Gadishulli Ballkanik, kishte sjellje tepër të çlira në krahasim me familjet muslimane të kryeqytetit, megjithatë sado të çlira të ishin doket dhe sado tuhaf të quhej, ndër të tjera, për shkak të tyre, i ati i saj, Aleks, kurrsesi nuk mund të përfytyrohej që ajo të mbyllej në dhomë me të fejuarin, e aq më tepër të zhvirgjërohej para kohe me të.

Po dita kishte qenë me të vërtetë e jashtëzakonshme, dy javë më parë njerëzit e shtëpisë ngjanin të gjithë si të çmeritur, dhe kjo, për shkak të atij dekretit të ri, që porsa ishte shpallur. Që larg nga udhëkryqi fqinj, midis goditjeve të mbytura të lodërties vinte zëri i kasnecit, që përsëriste tekstin,

dhe ajo nuk ia hiqte sytë fytyrës së t'et të zbardhur si letër.

Iu afrua ngadalë, e përkëdheli te supet, siç e kishte zakon dhe e pyeti qetë:

— Baba, përse shqetësohesh? Në shtëpinë tonë ne s'kemi ndonjë rast të tillë, apo jo?

Ai shkundi supet si të çlirohej nga mpirja.

— Natyrisht, — tha, — natyrisht, moj vajzë.

Ajo e përsëriti pyetjen e saj me sy, por ai bëri sikur nuk e vuri re, ose, i topitur siç ishte, nuk e vuri re vërtet.

— Veç kësaj ne, megjithëse të largët, jemi fis me Qyprillinjtë, apo jo?

— Si, - gati sa s'thirri ai, — fis me Qyprillinjtë? Natyrisht, po në raste të tilla kjo s'ka të bëjë aspak.

Sytë e tij u rrudhën ngadalë, u zvogëluan dhe bashkë me ta edhe zëri u bë më i ulët:

— Në raste të tilla është mirë të mos jesh fis me askënd.

Në atë kohë trokiti porta dhe pas pak hyri i fejuari i saj Xheladini. Ndryshe prej të tjerëve, fytyra e tij ishte aq e qetë, saqë Aleks i vështroi një copë herë i vrenjtur, sikur t'i thoshte: po ti, jeton apo s'jeton në këtë botë? Nuk ke dëgjuar ende për *Qorrfermanin*?

Shumë shpejt, pa u shtruar ende dreka, ata do ta merrnin vesh se nga i vinte qetësia, për të mos thënë ai ngazëllim i fshehtë

(ndoshta nuk ishte ngazëllim, por në fundajën e tmerrit të tyre qetësia e tij merrete dukjen e ngazëllimit), pra shumë shpejt do ta merrnin vesh se nga i vinte ajo siguri dhëndrit të tyre. Ai jo vetëm që ishte në dijeni të dekretit, por dinte më shumë se të gjithë për të, dhe kjo për arsyen e thjeshtë se dy ditë më parë e kishin thirrur nga zyra ku punonte për ta emëruar në Komisionin Qendror, atij që do të merrej me zbatimin e *Qorrfermanit*.

Fjalët e dhëndrit shkaktuan një ndryshim të befasishëm. Një ndjesi çlirimi përzier me adhurimin për dhëndrin që e kishin caktuar në një detyrë kaq të veçantë, po kryesorja s'që kjo, kryesorja, ajo që shkaktonte ndjesinë e lehtësimit, ishte mendimi, ndonëse ende i turbullt, se tani që kishin njeriun e tyre atje, mu në qendrën, mu në strofullën e së keqes, e keqja vetvetiu do të largohej prej tyre.

Përveç syve të Maries, adhurimi dukej qartë në vështrimin e nënës, të nuses së vëllait, madje të vetë vëllait, i cili kushedi pse, kishte qenë i ftohtë gjer atëherë me të fejuarin e motrës.

Xheladini, mirënjohës për gjallërinë që shkaktoi, u bë më i dashur me të gjithë. Një harë e papërmbajtur e përshkonte tryezën e drekës, ndërsa gjëmimi i largët i tamtameve ngjante tani si nga një botë tjetër.

Vetëm në fytyrën e Aleksit shfaqej herë pas here një hije e turbullt.

Ai e vështronte dhëndrin në atë mënyrë sikur përpiquej të dallonte diçka përbrenda lëkurës së tij, në thellësi, në eshtra. Dhe ishte pikërisht pas një vështrimi të tillë, që ai, duke vënë dorën e tij mbi atë të dhëndrit, i tha:

— Besoj se ti atje do të mbetesh i pastër...

— Si?! — foli dhëndri duke e tërhequr dorën kujdesshëm. — Ç' do të thotë kjo?

Fytyra e tij ishte bërë befas e ftohtë, pyetëse.

— Asgjë, asgjë, — qeshi Aleks i ra supeve. — Asgjë, biri im. Do të bisedojmë ndoshta një herë tjetër. U duk menjëherë se Aleks i ishte penduar për atë frazë dhe gjatë gjithë pjesës tjetër të drekës ndihej përpjekja e tij që keqkuptimi të harrohej. Atmosfera u bë prapë e hareshme si më parë dhe ishte ndoshta ajo mungesë vëmendjeje që krijon hareja, që u bë shkak, që në mbarim të drekës, kur Maria bashkë me të fejuarin, në vend që të drejtoheshin nga tremja, për ku e kishin fituar të drejtën dhe e kishin bërë zakon të rrinin e të pëshpëritnin një copë herë kokë më kokë, heshturazi ngjitën shkallët që të çonin në dhomën e saj.

Nuk i panë vërtet apo bënë sikur nuk i panë? Ishte e vështirë të kuptohej. E ëma bashkë me vëlleshën mund të mos i kishin vënë re, të zëna siç ishin me pastrimin e tryezës. Vëllai, fill pas ngritjes nga tryeza, qe tërhequr në dhomën e tij, kurse i ati...

Ndoshta dhe ai s'i kishte parë, ose, dhe kjo ishte më e mundshme, mirënjohës siç që ndaj dhëndrit për ato orë shkrehjeje që ai i kishte sjellë, pas atyre ditëve plot ankth, e aq më tepër duke mos dashur të krijonte një acarim të dytë, pas atij të tryezës, kishte kthyer kokën mënjanë duke bërë sikur nuk i kishte vënë re. Në fund të fundit pas një muaji e gjysmë do të martoheshin.

Lodra e kasnecit vazhdonte të binte në largësi, duke i dhënë përmasa të reja gjithçkaje... Nën atë gjësim të mbytur, lart në dhomën e saj Maria, pa i bërë asnjë kundërshtim të fejuarit, pas të puthurave të para, e kishte lënë ta zhvishte dhe të bënte ç'të donte atje në qendrën drithmuese të trupit të saj. Gjithçka kishte ndodhur heshturazi, në një çast të ngutshëm, ku dhembja dhe kënaqësia djegëse ishin kapërthyer, duke ngritur krye herë njëra, herë tjetra. Po dhimbja nuk i qe dukur asaj kurrsesi as e padurueshme, siç i kishte rrëfyer nusja e vëllait, kurse kënaqësia, ndonëse e ndrojtur, kishte qenë dehëse.

Një javë më vonë, kur gjithçka qe përsëritur, (e kishin bërë me fjalë që ai të vinte gjysmë fshehurazi, në kohën që prindët e saj do të shkonin në një ceremoni vdekjeje), me zhdukjen e dhembjes ëndja kishte fituar një shije përrallore.

Pas kësaj Maria e kishte ndjerë menjëherë se s'kishte më ç'të mësonte prej kunatës për të fshehtat e jetës bashkëshortore. Me

padurim të ethshëm ajo priste ardhjen e të fejuarit, por atë javë, përveç që ishte dukur vetëm dy herë, (puna në atë komision ia gllabëronte tërë kohën), nuk kishin pasur dot mundësi të veçoheshin.

Ajo kishte pritur të dielën, kur ai, sipas zakonit, do të vinte për drekë, me një parandjenjë se mrekullia do të përsëritej. Kishte mbaruar me shpejtësi punët e mëngjesit bashkë me vëlleshën dhe, kur kjo e fundit kishte pritur që të tërhiqeshin në ndonjë kënd për të llogotitur pak, siç bënin më parë, Maria duke dashur të mbyllej vetëm në dhomë, me përfytyrimin e lumturisë së afërt, i kishte thënë se i dhembte kryet dhe qe ngjitur lart.

Një copë herë qe vërtitur kot nëpër dhomë, kishte soditur rrugën prej nga zakonisht ai vinte, gjersa sytë i kishin shkuar te arka e prikës së saj. Atje, midis dhjetëra veshjeve, napave e qëndizmave të endura në vegje vite me radhë, ishin dhe një duzinë të brendshmesh prej mëndafshi, të lehta si një mjegullinë qelqi... O Zot, si nuk i kishte shkuar mendja më parë që t'i bënte një befasim?

Kohë më parë, kur i kishte rastisur të shihte të brendshmet e nuses së vëllait të vëna mbi tharësen prej druri sipër mangallit, asaj i visheshin sytë nga turbullimi. Kishte ndodhur kjo sidomos pas rrëfimeve të para të tjetrës. Ato të brendshme, që ashtu të lehta e të tymta, siç dukeshin, kishin qenë më

pranë se gjithçka tjetër në bëmën e dashurisë dhe në përzierjen e furishme të trupave, i ngjanin asaj plot mister. E sidomos i dukeshin të tilla në krahasim me të brendshmet e veta, që, të ftohta e pa jetë, qenë të pälosura në arkën e pajës, si në një sarkofag, në pritje që të ngjallehin...

Me hapa të ngadalshëm ajo iu afrua arkës, e hapi dhe, si e kundroi një copë herë, nisi ta trazonte me duar të kujdesshme atë rregull e pastërti.

Ja ku ishin rresht, të kthjellëta, të akullta... Por ajo do t'i vishte ato njërën pas tjetrës, do t'i pagëzonte, t'i shenjteronte, t'i mbushte me ngrohtësinë, aromën, njollat, lëngun dhe rënkimin e dashurisë.

U zhvesh me shpejtësi dhe si në ethe nisi t'i provonte përpara pasqyrës. Donte të zgjidhte më të bukurat për atë ditë. Të kaltrat, jo, ndoshta këto në ngjyrë gushëpëllumbi.

Ishin model i gjerë, që pas një lëvizjeje të shkujdesur lejonin të dukej një pjesë e seksit. Maria u ul mbi qilim me këmbë gjysmë të hapura përpara pasqyrës. Pas mëndafshit buzët e seksit zbuloheshin vërtet përgjysmë dhe ajo gëlltiti pështymën nga vala e ngrohtë e dëshirës. Mendimet i kishte disi të shkëputura, të ardhura si nga një largësi e panjohur. Kjo ishte hyrja për në trupin e saj... Ajo duhej të ishte e bukur, me dantella në formë lulebajamesh anash, ashtu si portat mikpritëse me saksitë e



luleve... Nusja e vëllait i kishte thënë se kishte dëgjuar që sekset e grave janë të ndryshme, ashtu si fytyrat... Maria ishte e sigurt se e kishte të bukur, dhe në qoftë se ishte kështu, atëherë ishte mëkat që ai të mos ia shihte...

Ajo u ngrit, i hoqi mbathjet për të provuar një palë të tjera, kur iu duk se dëgjoji një gërvimë. Ktheu kokën e tmerruar, po dera qe e mbyllur dhe ajo u qetësua në çast.

I provoi shumicën e të brendshmeve, po prapë u kthye tek ato me ngjyrë gushëpëllumbi. I veshi ato, pastaj u vesh krejtësisht dhe u ul e menduar sipër flokëses së nimit. Në çdo lëvizje mëndafshi jepte ndjesinë e ëmbël të pranisë së tij.

Ajo u përpoq ta hiqte mendjen që andej, të përqendrohej te lëvizja e rrugës, po kjo ishte mbi forcat e saj. Tashmë e kishte të qartë se, në qoftë se pas drekës nuk do të ngjitej dot në dhomë me të fejuarin, tortura do të ishte e papërballueshme.

Si përherë ditëve të diela, dreka ishte shtruar në tryezën e madhe në dhomën e ndenjjes. Xheladini erdhi pak minuta pas mesdite, veshur me kostum të stilit evropian, siç u pëlqente të mbanin kohët e fundit, një pjesë e burrave të rinj të kryeqytetit.

— Si shkojnë punët? — pyeti Aleks Ura, kur të gjithë kishin zënë vend në tryezë.

Dhëndri buzëqeshi mëdyzash.

— Mirë... Mjaft mirë.

U desh njëfarë kohe gjersa, pas frazave të shkëputura për gjëra anësore, të hapej më në fund ajo, që ata e kishin pritur me padurim gjatë gjithë javës, biseda për *Qorrfermanin*.

— A ka shumë kallëzime? — pyeti djali i Aleksit, Gjoni.

Ishte i çelët si e motra, por kur zemërohej dukej sikur flokët i errësoheshin.

Xheladini bëri një lëvizje me duar.

— Si të them? S'janë pak.

— E si kuptohet që njëri apo tjetri i

paskëshin sytë të atillë... domethënë dëm-  
tues? — vazhdoi Gjoni.

Tjetri buzëqeshi.

— Gjendet përherë një mënyrë për ta marrë vesh.

— Të them të drejtën më duket pakëz e vështirë, për të mos thënë e pamundur.

— Varet, — tha tjetri. — Për shembull...

— Për shembull, — e ndërpreu Gjoni, — dikujt, për arsye të ndryshme, shumë herë vetjake, mund t'i duken sytë e tjetrit të këqinj e dikujt jo. Atëherë si i bëhet kësaj?

Xheladini vazhdonte ta dëgjonte kunatin me buzëqeshje, por ajo mezi mbahej tani mbi fytyrën e tij.

— Ke të drejtë, — tha ai. — Po pikërisht për të shmangur këtë, Komisioni Qendror, ashtu si dhe degët e tij, punojnë në bazë të një qarkoreje të brendshme, ku janë përcaktuar me imtësi të gjitha veçoritë që duhet të ketë një sy për t'u përcaktuar i atillë. Dhe këtu nuk hyn vetëm pamja e jashtme, siç duan të thonë disa. - Ai qeshi një grimë me zë. — Ja, unë, për shembull, i kam sytë të çelët, dhe sipas këtyre mendjelehtëve duhej të isha një i dyshimtë që s'mund t'i afrohesha as portës, pale pastaj të punoja në Komisionin Qendror.

Shumica e drekëtarëve tundën kokën. Qysh ditën që ishte shpallur *Qorrfermani* ata, drejtpërdrejt apo tërthorazi, kishin vënë re me hollësitë më të mëdha çdo veçori të syve të njëri-tjetrit, dhe tani s'ishte e

nevojshme të ngrinin kryet nga pjata për të parë nëse dhëndri i tyre i kishte sytë vërtet të çelët, me një rrjetë të lehtë bojë hiri, e cila, përveç bukurisë, u jepte atyre vendosmërinë e ftohtë të mashkullit.

— E pra s'është fjala vetëm për pamjen e jashtme, — vazhdoi ai. — Gjithçka duhet të gërshetohet me gjëra të tjera... Më falni, unë jam këtu midis njerëzve të mi, po prapë ka ca të fshehta të punës, që e kemi të ndaluar rreptësisht t'i përflasin... Shkurt, ajo që doja të thosha është se, përpara se të merret vendimi për ta shpallur X-in apo Y-in sykeq, gjithçka do të ndiqet e do të hetohet me kujdes, madje, po të jetë nevoja, duke e vënë për njëfarë kohe të dyshuarin edhe nën mbikqyrje të fshehtë.

— Mbikqyrje e fshehtë? — ndërhyri Gjoni. — Ah, ja ç'na doli tani.

— Çfarë?

— Desha të them se përherë gjenden shkaqe për të përligjur përgjimin e njerëzve.

Gjon, deshi të ndërhynte Aleks, por zëri, kushedi pse, nuk i doli. Dhëndri, në vend që të acarohet në fytyrë, buzëqeshi qetësisht.

— Nuk besoj se për një gjë aq të thjeshtë për një shtet, siç është përgjimi i njeriut, të sajohet një furtunë kaq e madhe, u përgjigj ai.

— Natyrisht, — ndërhyri më në fund Aleks. — Përgjim ka patur e do të ketë gjithkund ku ka shtete. Dhe asnjë shtet nuk

e fsheh këtë.

Gjoni dëgjonte me fytyrë të thartuar. Megjithatë në sytë e dhëndrit s'kishte kurrfarë ngazëllimi dhe Aleks i ndjeu një valë mirënjohjeje për të. Sa herë që në mend i vetonte shprehja disi e çuditshme, që paraardhësit e Urajve e kishin sjellë, me sa dukej, nga Shqipëria: *Në shtëpinë e vajzës dhëndri s'bën hije*, ai thoshte me vete: ky dhëndër është ndryshe.

— Puna e përgjimit mund të jetë ashtu siç thoni ju, — tha Gjoni. — Megjithatë mua s'më mbushet mendja se mund të ketë një mënyrë të përpiktë, si të them, shkencore, për të përcaktuar sykeqojën.

Xheladini nuk u përgjigj dhe për ca çaste ra një heshtje që tringëllima e porcelanit të pjatave e bënte më të ftohtë. Më kot vështrimi i Aleks Urës iu ngul qortueshëm të birit.

— Madje unë mendoj se fuqia e vërtetë e *Qorrfermanit* qëndron pikërisht këtu, — vazhdoi Gjoni.

— Ku? — pyeti kunati.

Gjoni nuk iu përgjigj menjëherë. Ndosh-ta, për t'iu shmangur shikimit të t'et, sytë e tij vështronin sipër kokave të të tjerëve, në drejtim të dyerve prej qelqi që hapeshin në treme.

— *Qorrfermani* është pa dyshim dekreti që më shumë se çdo dekret tjetër ka tronditur si tërmet shtetin tonë, — vazhdoi Gjoni. — Dhe që të kthehem atje ku e lashë fjalën, unë

mendoj se fuqia e tij e tmerrshme qëndron pikërisht në mjegullinën e tij. Përpara *Qorrfermanit* secilit i hip dyshimi për tjetrin, askush nuk i shpëton dot ankthit, çdo njeri fillon ta ndiejë veten fajtor. Pikërisht në këtë trandje totale mendoj se qëndron fuqia e tij.

— Kurse unë mendoj se fuqia e çdo dekreti të madh qëndron vetëm në drejtësinë e tij, — tha Xheladini me një zë aspak të acaruar, gjë që i bëri të gjithë të psherëtinin lehtë.

— Është e vërtetë se ka pasur letra padorase dhe se është hedhur dyshimi pastaj mbi kushëririn e vezirit të madh Muhtar pashanë? — ndërhyri e shoqja e Gjonit, më tepër për të ndërruar bisedën.

Xheladini ngriti supet.

— Nuk e di, — u përgjigj, — ka mundësi të jenë thashetheme.

— Kështu u hapën fjalë vitin që shkoi për vezirin Basri, — tha Gjoni. — U tha që janë thashetheme, po pastaj dolën të vërteta dhe veziri përfundoi në trekëmbësh.

— Qëllon edhe ashtu, — ndërhyri Aleks Ura, i vendosur këtë herë që të mos lejonte të flitej mbarë e mbrapsht në tryezën e drekës.

Kishte qenë përherë për sjellje të çlirëta, që tallur me ata që s'i pranonin femrat në bisedë, siç ishte përgjithësisht kundër gjithë dokeve fanatike të aziatikëve, megjithatë çdo gjë kishte një kufi. Nuk kishte mjaftuar Gjoni, po ja tani dhe nusja e tij kërkonte të

ngatërrohej me dhëndrin.

Përgjigjet e Xheladinit sa vente bëheshin më të kursyera, dhe ai do të ishte acaruar ndoshta me kohë në këtë tryezë, sikur të mos ndiente herë pas here vështrimin zbutës të Maries.

Vëmendjes së Aleksit nuk i kishte shpëtuar ajo lektisje në sytë e së bijës. Ishte e ndryshme nga ndriçimi i syve në ditët e para të fejesës, kur ajo nuk e fshihte pëlqimin për të fejuarin. Madje e ndryshme edhe nga ditët e mëvonshme, kur ai ndriçim u bë më i thellë, me një ngjyrim disi enigmatik. Tani ishte tjetër gjë. Në sytë e vajzës kishte diçka të avullt, të plagosshme lehtë, aq lehtë, saqë ai kishte filluar t'i shmangej ndeshjes së shikimit me të, ngaqë i dukej se një ndeshje e tillë do t'i shkaktonte asaj krisje.

Dy javë më parë, pas një dreke si kjo, i qe dukur se kishte dëgjuar hapat e tyre të ngjiteshin nëpër shkallët që çonin në dhomën e saj. Kishte ngrirë një grimë në vend, po nuk kishte kthyer kokën pas, si njeriu që i shmanget pamjes së një fantazme... Dita e martesës nuk ishte larg dhe ai ishte i lumtur më shumë se më parë tani për këtë krushqi. Në kohë të vështirë vetvetiu lindte dëshira të mbylleshe brenda mureve të shtëpisë, pranë zjarrit dhe njerëzve të afërt, ndërsa përjashta ulërinte era e thatë e ankthit. Dhe aq më tepër me atë punë që kishte dhëndri i tij. Një burim i çmuar

njoftimesh drejt e nga qendra e misterit, dhe shí në kohën kur sa më e mprehtë bëhej kureshtja njerëzore, aq më e rrezikshme ishte e folura... Djali i tij bashkë me nusen mendjelehtë nuk dinin ta çmonin këtë dhe s'kërkonin veç ta acaronin të ftuarin. Por ai do të vinte rregull në këtë tryezë të shthurur. Do ta vinte menjëherë, qysh tani, duke e udhëhequr vetë bisedën gjer në fund.

— A do të fillojë shpejt zbatimi i dekretit?

Aleks Ura nuk u besoi dot veshëve të tij nga habia se qysh i nxori ato fjalë. E kishte hapur gojën për tjetër gjë, për të thënë diçka të ndryshme, gazmore, larg, sa më larg dekretit, në mënyrë që atmosfera e drekës të ndërronte krejt, dhe ja, pa iu bindur vullnetit të tij, goja i kishte shqiptuar të tjera fjalë. U matufose, i tha vetes, nuk e përmban dot as gjuhën tënde, më keq se gratë.

— Zbatimi? — u përgjigj dhëndri me një lëvizje supesh. — Besoj se do të fillojë shpejt. Madje shumë shpejt, — shtoi pas pak. — Ndoshta që këtë javë.

— Ashtu? — thanë dy-tre zëra.

— Është e vërtetë se edhe në nxjerrjen e syve do të ketë dallime? — pyeti nusja e Gjoni. — Flitet se ndryshe do të veprohet me aristokratët e ndryshe me njerëzit e thjeshtë.

— Është e natyrshme të ketë dallime, — ndërhyri Gjoni. — Si kudo.

— Flitet për ca verbime me anë të diellit,



— vazhdoi nusja e tij. — Është herë e parë që e dëgjoj një gjë të tillë. Ndonjë mënyrë e re, me siguri, apo jo?

Aleks Ura u bë gati të ndërhynte, por, për habinë e tij, dhëndri qeshi gëzueshëm.

— S'është aspak e re, — tha, — përkundrazi, është ndoshta më e vjetra.

Ai nisi të tregonte për ca ranishte të shkreta dhe për ca hotele apo vila luksoze ndanë detit, ku të dënuarit do të kalonin të qetë ditët e tyre të fundit me dritë. Një mëngjes, nga ato kur qielli është më i kthjellët se zakonisht, do t'i ulnin në ca frona përballë diellit, dhe atje, për disa çaste...

— Punë e pastër, s'ke ç'i thua, — tha Gjoni. — As gjak, as hekura të skuqur apo ç'janë ato barbaritë e tjera.

— Kurse mua më duket se kjo mënyrë është më e dhimbshme, — tha gruaja e Gjunit. — Të jesh midis kthjelltësisë së qiellit e të detit dhe befas t'i lësh përgjithmonë.

— Mos do të të pëlqente mënyra e kundërt, kur të të futin në zgafellë me sy të lidhur tre muaj rresht? — tha Gjoni.

— Ndoshta është më mirë ashtu, — ia ktheu e shoqja. — Ke kohë të mësohesh me errësirën.

— Oh, jo, — tha Gjoni. — Ajo duhet të jetë një krusmë e vërtetë... Koka të çahet nga mendimet.

— Pash Zotin lëreni këtë bisedë, — tha

e zonja e shtëpisë. — A s'keni gjë më të gëzueshme për të folur?

Ajo solli enën me ëmbëlsirë duke iu kujtuar të gjithëve se e kishte përgatitur Maria.

Një copë herë e lavdëruan të gjithë dhe Aleksu nuk e fshehu adhurimin për lulen e rimtë të shtëpisë, siç i pëlqente ta quante vajzën e vetme. Vetëm Gjoni nuk tha asgjë. I kullufiti me shpejtësi dy copa dhe dukej që mendjen e kishte gjetkë.

— Gjithfarë gjërash flasin njerëzit, — tha më në fund mendueshëm. — Ka që thonë se e gjithë kjo ndjekje e syve të këqinj nuk është veçse një marrëzi e pakuptimtë, në të cilën nuk besojnë as ata vetë që po e nxitin.

— Ç'janë këto fjalë? — tha Aleksu. — Je apo s'je në vete?

— Nuk jam unë që po i them, tatë, — iu përgjigj Gjoni. — Të tjerët flasin. Thonë se gjithë kjo bëhet për të tërhequr vëmendjen nga vështirësitë ekonomike.

— Mjaft, — e ndërpreu Aleksu, — nuk të lejoj të flasësh kështu!

— Unë nuk flas, tatë.

— Fajtor je edhe po të dëgjosh, — tha Aleksu me zërin që i dridhej nga tronditja.

Fytyra e dhëndrit kishte mbetur e palëvizshme.

— Hm, — ia bëri Gjoni, — qenkërka faj edhe kjo. Po, me sa di unë, ende s'ka dalë ndonjë dekret për këtë, ta zemë ndonjë shurdhferman, që dënokërka veshët e këqinj.

Aleksi hapi gojën për të thënë përsëri *mjaft!*, por e qeshura e dhëndrit, bubullonjëse këtë herë dhe krejt e papritur, mbështolli si për t'i bërë të parrezikshme fjalët e fundit të Gjonit.

— Shurdhferman, ku të paska shkuar mendja Gjon.

Qeshën të gjithë, madje u duk se ata po bënëin çmos që kjo e qeshur shpëtimtare të zgjaste sa më shumë. E ushqyen sa mundën me uh-e e me ah-e, pastaj, ndërsa ajo po fikej, zgjatën duart drejt ëmbëlsirës, duke u përpjekur të bënëin sa më shumë zhurmë me fëlteret.

— Në të vërtetë ka një lidhje të çuditshme midis gjymtyrëve të njeriut dhe shtetit, — tha Gjoni midis heshtjes që sapo ishte vendosur. Sytë e të gjithëve ishin ngulur mbi fytyrën e tij, shumica me një shprehje lutëse, sikur t'i thoshin: mos na merr në qafë, Gjon.

Dhëndri e dëgjonte, përkundrazi, me të njëjtën shprehje gazmore, sikur t'i thoshte: të shohim se ç'mufka të tjera do të na nxjerrësh. Të tjerët nuk guxonin të ndërhyenin në bisedën që po tirrej midis të dyve. Gjoni thoshte se kishte vënë re që përgjithësisht shtetit i prishnin punë disa gjymtyrë të njeriut, si për shembull herdhet, në rastin e eunukëve (Maria me vëlleshën s'dinin ku t'i çonin sytë, ndërsa duart iu zgjatën njëkohësisht drejt uthullnikut), pa të cilat nuk mund të përfytyroheshin mijëra haremët e vendit, e natyrisht pa këto s'mund

të mendohej gjallimi i shtetit më të madh të kohës. Jam i një mendjeje me ty, përgjigjej Xheladini. Madje do të shtoja edhe të tjerë, për shembull memecët, aq të domosdoshëm në disa shërbime të fshehta e natyrisht shurdhmemecët, që janë një thesar i vërtetë në kësi rastesh... me sa di unë nuk ka të verbër që i shërbejnë shtetit, thoshte Gjoni, veç në rastet kur hiqen si të tillë. Natyrisht, përgjigjej tjetri, por kjo vlen për krejt gjymtimet. Kinsememecët për shembull, kanë kryer disa herë shërbime të mëdha, sidomos nëpër ambasadat e huaja.

I çtendosur më në fund që kuvendimi midis dy burrave të rinj po bëhej pothuajse miqësisht, Aleks i ndjeu dëshirën të mbyllte sytë. Maries gjithashtu shikimi po i përvdij, por për një tjetër arsye. Biseda për gjymtimet, në vend që t'ia mpinte, ia kishte mprehur dëshirën si rrallëherë.

T ë premtën që pa gdhirë gjëmuar përsëri lodërtitë që lajmëronin se zbatimi i *Qorrfermanit* kishte filluar.

Të llahtarisur, me flokë të shprishur e sy të buhavitur nga ndërpreja e gjumit, që prapa flegrave të mbyllura njerëzit përpiqeshin të dallonin fjalët e kasnecit. Ç' thotë, ç' thotë, pyesnin me zë të ulët njëri-tjetrin. Pusho, që të dëgjojmë. Më duket se po thotë emra, emra...

Emrat e vullnetarëve të parë u morën vesh qysh në mëngjes. Me tituj të mëdhenj, fill pas lajmit të fillimit të zbatimit, gazetat jepnin ata që u paraqitën të parët në qorroficeret, shumën e shpërblimit që iu dha secilit si dhe lidhjen e pensionit të përjetshëm.

Një pjesë e gazetave botonin deklaratën e njëfarë Abdurrahimi, nëpunës protokolli në kryeqytet, i cili ndër të tjera kishte thënë: *I flijova me gjithë qejf sytë e mi. Përveç kënaqësisë që ndjeva ngaqë munda të bëja*

*diçka për të mirën e shtetit, i jam mirënjohës Qorrfermanit që më shpëtoi nga vuajtjet e ndërgegjes që më shkaktonte vetë mendimi se sytë e mi ishin një burim fatkeqësish.*

Përveç listës së emrave gazetat nuk jepnin hollësira për numrin e përpiktë të tyre, as për vendin ku ndodheshin ata, ose me ç'mënyrë ishte bërë çsyzimi (qysh prej disa ditësh kjo fjalë kishte zëvendësuar në shtyp fjalën verbim).

Disa thoshin se ishin me qindra, të tjerë ngulnin këmbë për mijëra që mbaheshin të veçuar në ca fusha të mëdha.

Ndërkaq, përveç anës festive të fushatës, vazhdonte haptazi ose fshehtazi gjuetia e sykëqinjve, cilësimi si të tillë i atyre që i kishin shpëtuar gjer tani syçeltësisë së turmave, ose kërkimi i atyre që, pasi qenë zbuluar, kishin mundur të fshiheshin. Kishte të drejtë që i vidheshin gjithkujt, pasi kishin marrë vesh se kallëzimi për ta qe nisur nga diku, ose që kujtonin se qe nisur, dhe kështu, të munduar nga mania e ndjekjes, shkaktonin dyshime të tilla, saqë merrnin në qafë veten.

Të martën kasnecët përsëritën thirrjen që sykëqinj të paraqiteshin vetë, sepse nga kjo veç të mirë do të kishin. *Profeti ka thënë se nuk është faj të kesh lindur me sy të këqinj, thërritnin ata. Faj është kur e fsheh këtë.*

Kronikat e gazetave nisën të jepnin ngjarje të ndryshme lidhur me sykeqojën. Njëfarë Selimi qe kapur me presh në duar

në kohën që, i fshehur pas një kaçubeje, me anë të syve të tij të ligj, të përqendruar mbi një urë që po ndërtohej, rrekej të rrëzonte harkun e saj. Ishte lidhur e ishte verbuar menjëherë në vend nga muratorët e kalimtarët që u ndodhën aty rastësisht. Gazeta nuk jepte mënyrën e verbimit, po merrej me mend se ajo duhej të ishte një nga ato që tashmë quheshin *tri të egrat*, në mos ishte ndonjë mënyrë tjetër, e shpikur aty për aty, më e tmerrshme se edhe të parat.

Por, ndërsa në shtyp jehona e *Qorrfemanit* herë ndihej më shumë, herë më pak, në qorroficet gjallëria ishte e përhershme. Venin e vinin korrierët vullnetarë me pusulla, lajme e udhëzime të reja, pa mbërritur mirë niseshin prapë për diku, me fytyra të ngazëllyera, por shpesh të ngrysur, për t'i dhënë rëndësinë e duhur asaj që po bënin.

Kërkimi i sykëqinjve ishte në kulmin e tij. Qorroficet ishin në garë me njëra-tjetrën se kush do të zbulonte më shumë syresh, dhe nganjëherë, kur në ndonjë qorrofic punët nuk kishin shkuar dhe aq mbarë, nëpunësit e tyre, tek rrinin në mbrëmje vonë nën dritën e llambës me vajguri, me fytyra të dëshpëruara, i kujtonin njëri-tjetrit emra njerëzish në lagjen apo në rrugën e tyre, që ndoshta i kishin sytë të atillë, por që atyre u kishin shpëtuar.

Nganjëherë në qorroficet kishte dritë gjer në mesnatë dhe banorët që i kishin

shtëpitë aty pranë dhe që nuk i zinte gjumi gjersa të fikej drita aty, pëshpëritnin me njëri-tjetrin: Ç' dreqin bëjnë kaq vonë? Ç'të liga të tjera përgatitin, që i marroftë Zoti!

Ndërkaq vazhdonin kërcënimet për ata që përgojnin *Qorrfermanin* e lavdishëm, gjë që s'i pengonte aspak njerëzit ta përfllitnin edhe më keq. E shanin, e përbaltnin, duke përfituar nga emërtimi i tij e quanin dekreti i errësirës, dekreti i verbër apo fermi i zi. E njëjta gjë ndodhte me thashethemet, lufta kundër të cilave s'bënte gjë tjetër veçse e shtonte edhe më tepër valën e tyre. Ato sa vente e bëheshin të atilla që të ngjethnin mishtë. Ja, ditët e fundit kishte nisur të qarkullonte një fjalë për Vezirin e Madh. Thuhej se edhe mbi të, krahun e djathtë të sovranit, kishte rënë dyshimi se i kishte sytë të këqinj. Një letër padorase kishte guxuar ta bënte këtë. Me një tmerr që kishte brenda një shije të veçantë, ku përziheshin edhe frika, edhe kureshtja, edhe një lloj dehjeje ngazëlluese, (ja pra edhe të mëdhenjtë e pësonin njëlloj si të vegjëlit), njerëzit s'pushonin së përcjelluri këtë lajm të fundit. Si ishte e mundur të dyshohej për vetë Vezirin e Madh... S'kishte kurrëgjë për t'u habitur, përgjigjej dikush. Se mos ishte hera e parë që ndodhte...

Madje thuhej edhe diçka tjetër, flitej se e gjithë kjo krahurë për sytë e këqinj s'paskërkish patur veçse një qëllim: rrëzimin e Vezirit të Madh... Ah, më fal, po kjo që



thua s'ka fare kuptim. Të ishte kështu, të ishte që sovrani donte ta zhbënte Vezirin e Madh, kush ia ndalonte dorën? Pak vezirë të mëdhenj janë ngrysur me kokë e janë gdhirë pa kokë?... Eh, kështu ka qenë njëherë, po tani ndryshon puna. Tani punët e shtetit s'bëhen vetëm me shpatë si njëherë. Tani duhet takt. Veç kësaj, ti harron që Veziri i Madh është vënë në atë post me këmbënguljen e klanit të Qyprillinjve. Dhe besoj se e di që me ata s'bëhet mahi. Që të heqësh nga posti një njeri të tyre duhet përgatitur mendimi brenda dhe jashtë. Sepse është dhe bota jashtë që flet...

Kështu vazhdonin thashethemet. Por luftë nuk bëhej vetëm kundër tyre. Ndiqeshin si njëlloj të dëmshme mahitë e pavend, hokat e, disa herë, gjëagjëzat me dy kuptime.

Në një nga qorroficet e qendrës së kryeqytetit u thirr një të shtunë pasdite poeti i shquar Tahsin Kurtogllu. Në praninë e shumë njerëzve, pasi u shpjegua në fillim se po i bëhej një nder, ngaqë ishte poet i njohur, që po e thërritnin në qorrofic dhe jo drejt e në hetuesi, iu kërkuua llogari për disa vargje që kishte botuar dy javë më parë, si dhe për ca fjalë që kishte lëshuar andej-këndeje me miqtë e tij.

Përsa i përkiste vjershave, poeti u mbrojti me kryeneçësi, sidomos për njërin prej vargjeve, *më vrau harku, jo shigjeta*, i cili ishte përmendur si më i rrezikshmi. Ai ngulmoi se kjo s'ishte veçse një vjershë

dashurie kushtuar një femre, që i kishte vetullat shumë të bukura. Kurse lidhur me atë, që në vjershën e tij çmonte ose quante më plagosëse vetullat e gruas (harkun), sesa sytë e saj (shigjeta) s'kishte të bënte fare me ndonjë kundërvënie ndaj *Qorrfermanit* madhështor.

Ata që e dëgjonin me fytyrat plot mosbesim, i përmendën atëherë një vjershë tjetër, tepër zymtore, që fillonte me vargjet: *Jeta na ndan dhe varri na përzien, mbi livadhin e shkretë çukitin pulat e verbta*, për të cilat poeti nuk dha ndonjë shpjegim të përpiktë, veç përsëriti me zë plot pikëllim se ato nuk kishin kurrfarë lidhje me shtetin, por me një brengë të tij vetjake, për të cilën ai kishte dëshmitar Zotin.

Atëherë, duke dyshuar se kjo mbledhje mund të ngucte ndjesi të kundërta me ato që ishin parashikuar, njëri prej fajsuesve nxori nga kindi i setrës një fletëz ku ishin shënuar, me sa dukej, fjalët me dy kuptime të poetit të lëshuara andej-këndeje. Ndihej se njeriu s'e kishte leximin të lehtë, por për çudi, ai lexim i shqepët, në vend që t'ia ulte peshën fajsimit, e bënte atë dyfish të padurueshëm. *Në datën shtatë të këtij muaji, në një darkë me ca miq, ke thënë se terri i botës do të shtohet me këtë verbim të madh. Në datën dymbëdhjetë ke thënë, në një kafene, se ka një drejtpeshim midis ditës dhe natës, dritës dhe errësirës, e asaj që shihet dhe asaj që nuk shihet, dhe ky drejtpeshim tani do të*

*prishej në dëmtim të të parave. Ke thënë gjithashtu, dhe kjo është më e keqja, se shuma e gjithë syve të njerëzve në botë, rreth një miliard e ca, përbëjnë, sipas teje, atë që mund të quhet syri i njerëzimit mbarë, dhe se ky sy dobësohet kur verbohen një pjesë e njerëzve, e sidomos kur verbohen, vini re ju të tjerët, kur verbohen sytë më të ndritur.*

Pas çdo fraze që zyrtari i qorroficicit lexonte, Tahsin Kurtogllui bënte jo me kokë. Kur tjetri mbaroi poeti i ra mohit gjithçkaje, duke përsëritur se ato s'ishin veç shpifje e trillime të sivëllezërve të tij smirëzinj.

Fjalët e tij, në vend që ta qetësonin e zemëruan më shumë turmën, e cila nisi të bënte zhurmë, madje pati zëra midis saj që thirrën: mjaft e latë të dërdëllitë, ai meriton tibetianen. Tibetianen, tibetianen, gërthitën edhe të tjerë, po njëri nga zyrtarët, pasi i bëri shenjë turmës për qetësi, mbajti njëfarë fjalimi fare të shkurtër, ku theksoi zemërgjerësinë e shtetit, i cili mjaftohej këtë herë vetëm me një qortim të rëndë ndaj Kurtoglluit. Veçse ky është paralajmërimi i fundit, shtoi ai duke tundur gishtin e tij në drejtim të poetit.

Të bërë pikë e helm që iu shpëtoi edhe këtë herë, fanatikëve, që kishin qenë të sigurtë për fundin e tjetrit, s'u mbeti veç të shfrynin vrazhdësisht ndërsa Kurtogllui dilte nga porta. E quajtën shpërnjohës ndaj shtetit që sillej horrazi me të, ndaj si horr do të përfundonte një ditë. Pastaj i thirrën

që larg pusht, përmutan dhe qims, për shkak të flokëve të gjata.

Tashmë ishte e qartë për të gjithë se vërshimi i kallëzimeve dhe i letrave padorase kishte kaluar çdo kufi dhe, kur në rrugë kalonte karroca e postës, kalimtarët e ndiqnin me ca sy të topitur, ngaqë e dinin se gjysma e saj ishte mbushur me të atilla.

Në një ditë të tillë plot zymti Maria, pasi mbylli derën e dhomës, iu afrua dritares për të parë të fejuarin kur të dilte në rrugë. I qe dukur disi ndryshe nga herët e tjera, më i ngrysur. Edhe biseda gjatë drekës mezi qe lidhur, me gjithë përpjekjet e babait për ta gjallëruar.

Ja ku ishte. Ajo e ndoqi me sy gjersa spikama e tij u zhduk nën drurët e trotuarit dhe prapë mendoj: diçka ka.

E çoi mendjen në gjithfarë gjërash: ngarkesë në punë, spica, vrasje e ndërjegjes, gjersa më në fund tha me vete: ndoshta ishte kot. A nuk qëllonte shpesh të gdhiheshe me mirakande të prishur, e cila të prishej edhe më kur dikush të thoshte: s'më dukesh mirë sot? Me siguri kështu do t'i kishte ndodhur edhe atij.

Gjysmë e zhveshur siç ishte ajo iu afrua pasqyrës dhe u vështrua një copë herë duke përthyer herë njërin gju, herë tjetrin. Ja, në

rrëzën e ijës së djathtë kishte dy njolla mavi, kujtim i së dielës së shkuar. Kurse njollat e së sotmes do të shfaqeshin pas dy-tri ditësh... Njëfarë kohe vështroi barkun e lëmuar, kaçubëzën e errët sipër pubisit, pastaj u ul në qilim, me këmbë gjysmë të hapura, duke vështruar seksin e saj.

I qetë, mendoj ajo, sikur të mos kishte ndodhur asgjë.

Nuk i hiqte dot sytë nga vija ndarëse, pakëz e lakuar, midis dy buzëve ngjyrë rozë të zbehtë. Ishin krejt si buzë memece... Dhe të mendoje se pak çaste më parë ato ishin si të çmendura, rrëshqitëse e gjithë lëng.

E pabesueshme, tha me vete. Dhe aty për aty i shkrepri në kokë mendimi se seksi i femrës ishte ndoshta gjëja më e pazbërthyeshme në botë. Ato buzë memece s'do të tregonin kurrë atë çka kishte ndodhur në to dhe rrotull tyre.

Mirënjohëse, dora e saj përkëdheli barkun, leshnajën dhe pastaj ato vetë. Pak çaste më vonë ndjeu ftohtë dhe u ngrit të vishej.

Megjithatë ai diçka kishte, mendoj përsëri, ndërsa vinte një karficë midis flokëve.

Fushata kundër sykeqojës ishte në kulmin e saj. Si një lumë që ka dalë jashtë brigjeve ajo i zgjeronte çdo ditë përmasat, duke përfshirë në vorbullën e saj fate të panumërta njerëzore.

Nuk ishin vetëm sykëqinj të që ndodheshin në ndjekje të paprerë. Krahas tyre ndiqeshin me po atë zell ata që ishin shpallur ose dyshoheshin si mbrojtës të tyre, si pengues tinzarë të zbatimit të *Qorrfermanit*, si njerëz të afërt, kushërinj apo përkrahës të përkrahësve të sykëqinjve. Të tjerë fajsoheshin për mungesë syçeltësie, për mospërfillje apo mungesë zelli. Qëllonte që me të njëjtat fjalë këta të fundit mësynin fajsuesit e tyre. Trazimi endej si shtjellë e zezë mbi shtetin e madh. Flitej hapur për larje llogarish dhe luftë për pushtet midis klaneve politike. Të tjerë zëra thoshin se do të kishte dënime edhe midis vetë atyre që dukeshin si më të paprekshmit prej stuhisë, zyrtarëve që merreshin me zbatimin e

*Qorrfermanit*. Flitej se sykëqinjte kishin mundur të depërtonin nëpër qorroficet, madje gjer në Komisionin Qendror, dhe që atje, duke përfitur nga posti, shumë punë i kishin bërë lëmsh.

Aha, ja përse kemi menduar, madje kemi guxuar të themi disa herë se ca gjëra duken të çuditshme, thoshin njerëzit. Pa dyshim, pa dyshim, veçse sovrani është i drejtë. Ke shërbyer me besnikëri, merre shpërblimin që meriton, por ama, gabove, bërë faj, pavarësisht nga shërbimet, do të ndëshkohesh edhe ti.

Mirë thua. Shyqyr që e kemi, allahu ia shtoftë ditët, pa të, rrëmujë do të bëhej bota. Dëgjove ç'ndodhi dje përpara *Tabir Sarajit*?...

Çdo ditë ndodhnin ngjarje që s'dihej ç'emër t'u vihej. Goditja, ashtu si rrufeja në prill, ndërronte shpesh drejtim e shkrumbonte aty ku s'pritej, në tynt. Shumë besnikë të shtetit, madje nga ata që u ngazëlluan ditët e para e shpejtuan të gjahtonin sykëqinjte, u gjendën vetë një mëngjes të lidhur këmbë e duar në burg. Këto goditje çoroditëse, të cilat disa i shpjegonin si lajthitje të shtetit e të tjerët si të qëllimshme, për të shtuar ankthin, bënë që edhe njerëzit më krenarë ta ulnin kryet. U kuptua se në këtë murlan askush nuk mund të ndihej i mbrojtur.

Flitej se do të shpallej dëshmor një djalë pesëmbëdhjetë vjeçar, që ishte vlarë prej të ungjit ngaqë kishte kallëzuar të atin. Ata që vinin nga rrethinat tregonin se besëkëqinjte

ishin shtuar atje si askund e se ishte e zakonshme të lëvdohej vëllai që tëhuajti vëllanë ose gruaja burrin. Të tjerët i dëgjonin qetazi e nuk ishte e nevojshme t'u thoshin se s'keni parë ju besëkeq e shtijekeq kryeqytetas, sepse kjo kuptohej nga buzëqeshja e tyre.

Gazetarët, të bërë si të tërbuar ngaqë nuk i lejonin të ishin të pranishëm as në syheqjet e forta, venedikasen dhe vendasen, e as në ranishtet e mënjanuara ku verboheshin njerëzit e shquar, vërtiteshin andej-këndej në kërkim të tibetianes. Mirëpo rastet e saj ishin më të rralla se të tjerat, dhe veç kësaj, viktimat ishin kaq të llahtarisura saqë, edhe kur qëllonte që nuk u binte të fikët, pas shkuljes së syve nuk ishin në gjendje të thoshnin asgjë.

Meqenëse e vetmja shpresë për ta mbeteshin të dënuarit me evropianen, me ditë të tëra pritën përpara quareve ku ishin mbyllur ata që po verboheshin aty në heshtje e në terr. Askush nuk jepte sqarime se sa kohë do të duhej që sytë të fikeshin, disa thoshnin pesë javë e disa shtatë, madje kishte nga ata që mahiteshin mizorisht: vera e mirë do kohë që të bëhet etj. etj.

Sidoqoftë qysh javën e katërt gazetarët, bashkë me të afërmit e viktimave e një tufë soditësish kishin zënë pritë te hyrja e ish-depove të orizit të ushtrisë, prej nga pritej të dilte radha e parë e fatkëqinjve.

Ata dolën vërtet pas javës së pestë, por



ajo që ndodhi atje ishte kaq e rëndë saqë shumë nga pritësit e humbën fare. Të verbuarit ecnin me krahë hapur duke kërkuar, me sa dukej, muret. Disa vinin duart në ballë, kushedi pse, të tjerët kthenin kryet andej nga vinin klithmat, gulçet e kukamat. Birth, o birth, ku e ke agun e syrit, qante një grua. Dëgjoheshin ngado vaje e lutje. Mallkimet, ndonëse udhëkryqi ishte plot me spiunë, ndiheshin edhe më fort. M'i lanë sytë mua e t'i morën ty, o i vogëlthi im, vajtonte një grua tjetër. Hëngërshin dhé, o Zot, ata që të hëngrën ty nusen e syrit. Dy bukë në një hi mos i pjekshin, o birth. Iu daltë hithra në vatër e iu humbtë varri bashkë me dërrasën, birth.

Të afërmit kërkonin njerëzit e vet midis grumbullit të të verbërve. Disa kishin sjellë me vete shkopinj, madje kishte plot që kishin porositur karroca. Kishte të verbër që mbaheshin për krahu prej shërbëtorëve, por shumica largoheshin më këmbë, të tërhequr prej dore nga familjarët, e disa të hypur kaliboç mbi shpinat e tyre.

Turma iu gërmush dy gazetarëve që kërkuan t'iu bënin pyetje viktimave. Kur një i tretë u godit në fytyrë, gazetarët e humbën shpresën dhe të mënjanuar disi po përpiqeshin të gjenin midis turmës të verbërit që s'kishte dalë t'i priste kush.

Këta të fundit s'ishin të paktë. Kuptoheshin ata që e dinin këtë dhe ashtu, kokulur, iknin nga t'i çonin këmbët, por kishte të tjerë

që kthenin kryet andej-këndej, në pritje për të kapur zërat e njohur. Të zestë, dëgjoheshin zëra aty-këtu. Qysh tani i braktisën. Kurse për njërin, një burrë të gjatë, qafa e të cilit dukej edhe më e hollë tek rrotullohej gjithandej, dikush tha me zë të lartë: e ka lënë gruaja e ai i gjori nuk e di.

Soditësit sa vente rralloheshin, kurse gazetarët shpejtonin te kisha e vjetër, nga katakombet e së cilës pritej të dilte gjithash-tu një aradhe të verbërish. Thuhej se pikërisht te muri i kësaj kishe ishte zbuluar një gurth, që dyshohej se mund të kishte genë sy i ngurosur i një zonje të lartë të dikurshme. Të tjera lajme ngjethëse e të pabesueshme qarkullonin gojë më gojë në qytetin e madh. Dhe midis tyre, si një ashkël sipër valëve të trazuara shfaqej sërishmi, e brishtë por këmbëngulëse, thashethemja për Vezirin e Madh.

T ë gjithë e kishin vënë re, me siguri, se ai dukej i ligur, por vetëm ajo ia tha kur u mbyllën në dhomë.

— Je hequr. Kaq shumë punë ke?

— Shumë, — u përgjigj ai. Dhe pas pak përsëriti: — Shumë.

— Eja të harrohesh...

Ajo nuk druhej më fare tani, dhe, pasi u shtri e para në shtrat, e mbështolli atë në fillim me krahët, pastaj me këmbët e bardha. Rënkimi i saj ishte i lehtë, i njëtrajtshëm, dhe vetëm herë pas here shndërrohej në një si dënesë.

Pas pak, kur ishin qetësuar, ai nguli sytë një copë herë mbi njollat mavi, që ngjanin si vula mbi kofshën e saj të zbuluar. Ajo priti t'i thoshte diçka për to, por ai, për habinë e saj, pyeti për tjetër gjë:

— A u jeni drejtuar ndonjëherë Qypri-llinjve për gjësend?

Ajo ngriti supet pa e fshehur habinë.

— Me sa di unë asnjëherë. Po pse?

— Kot... M'u kujtua që në shtëpinë tuaj pothuajse nuk përmenden fare.

— Është e vërtetë. Jemi vërtet kushërinj me ta, po tepër të largët. Veç kësaj, babai me ato huqe që ka...

— E kuptoj, — e ndërpreu ai, pa i hequr sytë nga njollat mavi.

Ajo e përkëdheli në gjoks.

— Ti seç ke, — i tha me zë të qetë.

Ai përpiquej t'i shmangej shikimit të saj.

— Nuk kam asgjë.

— Të vret ndërgjegjja për punën që bën? Tjetri tundi kokën në shenjë mohimi.

— Aspak. Nuk kam asnjë arsye...

Përkundrazi...

— Ç' domethënë përkundrazi?

— Uf, sa pyetje të bezdisura që bën!

— Ashtu? — tha ajo e fyer dhe deshi të kthehej mënjanë, por ai ia zbuloi rizën, që vajza u përpoq më kot ta hidhte prapë sipër barkut. Një dritëz e veçantë, gati e sëmurë në shikimin e tij, bëri që vajza ta harronte fyerjen dhe të hetonte me kujdes fytyrën e të fejuarit. Sytë e tij ishin të ngulur te pubisi i saj, sikur ta shihte për herë të parë.

— Pas tri javësh do të marthohemi, — tha ajo, — do të rrimë orë të tëra kështu.

— Po... Mundet që unë këto ditë të marr lejën...

— Ashtu? Shumë bukur... Do të çohemi vonë, kështu që një pjesë të natës... mund ta kalojmë pa gjumë... Është një mrekulli, apo jo, ta bëjmë atë... të bëjmë dashuri, siç i

thonë tani... gjysmëpërgjumshëm, në mesnatë, në terr...

Ai u drodh si të përmendej nga dremitja.

— Në mesnatë, në terr... — gati sa s'thirri.

— Shët, ule zërin, — tha ajo. — Ç'pate?

— Në mesnatë, në terr... — përsëriti ai, këtë herë me zë të shuar.

Ajo e përkëdheli një copë herë te qafa, te tëmthat.

— Ti seç ke, — i tha prapë me zë fare të ulët, siç i flitet njeriut në gjumë — Unë e marr me mend ç'ke... — i pëshpëriti pas pak te veshi... — po ti mos u shqetëso për atë... Ti s'je veçse një zbatues i ligjit... ndërgjegjja le t'i vrasë ata që e ngritën këtë furtunë... më kupton... ata le t'i vrasë... Dhe tani eja të dëfremë prapë... shpirt!

Ashtu si herën e fundit Maria e përcolli me sy të fejuarin tek largohej drejt udhëkryqit. Ishte ftohtë dhe qielli ngjante i mbyllur dhe vuv. Ca ndriçime, që asaj i ishin dukur si rrufe të ftohta në atë qiell të ndehur mortshëm nuk ishin veçse përndritje që qelqet e karrocave i hidhnin në rendje e sipër që nga rruga.

Dy-tri herë u mat të shkonte në zjarrishte për të marrë një afsh, megjithatë nuk lëvizi. Në mendje s'dinte se qysh i rrinin ca rrodhe të egra ndanë një kënete, që gjer atëherë kishte qenë pa emër e që tani vonë e

thërrisnin Qorruja—Flitej se atje i hidhnin sytë e nxjerrë sipas tibetianes, i kishte thënë para dy ditësh i vëllai.

Gjithmonë gjendej nga një kënetë për çdo tmerr, kishte menduar ajo. Në krye ishte folur se hebreu pasanik me nofkën Heqimi kishte dashur t'i blinte sytë për t'i ruajtur në tretësirë e për t'ua shitur pastaj spitaleve të Evropës, por më pas, ishte ndaluar kjo, ngaqë ishte dyshuar se me anë të tyre të huajt mund të depërtonin, s'dihej qysh, në të fshehtën e përjetshme të shtetit otoman.

Jashtë drurët purtekeshin nga era. Ajo sillte e risillte ndër mend fjalët e tyre të pakmëparshme, dhe qysh tani për një pjesë të tyre dyshonte se kishin qenë ashtu siç i ndërmendoheshin tani. E sikur ajo mpirje e tij të kishte lidhje me familjen e saj?, mendoi. Me ndonjë rrezik që i kërcënohej babait, ose Gjonit, ose... Ç'ishte ajo pyetje për Qyprillinjtë?

Lotët i rrodhën çurk kur, sado që deshi t'ia fshihte vetes, e gjeti veten në mëdyshje se cilën fatkeqësi do të zgjidhte, atë të të vetve apo atë të tij... I lypi ndjesë Shën Mërisë për atë lëkundje, u pezmatua një grimë me Zotin që e kishte vënë në një provë aq të vështirë, pastaj i kërkoi falje edhe atij dhe prapë qau.

Disi e lehtësuar mendja i shkoi te kënetat e verbër. Karrocat që çonin atje shportat me sy ndiqeshin me siguri nga korbat. Ndonjë sy mund të binte rastësisht në rrugë dhe

korbat tashmë e dinin këtë.

Dy muaj më parë, në ditëlindjen e saj, Aleksi kishte bërë diçka që s'e kishte zakon: kishte kënduar një këngë të vjetër shqiptare. Dhe kënga rrëfente pikërisht fjalët e fundit të një ushtari të vrarë, që u lutej shkabave të mos ia preknin sytë.

Maria iu lut prapë Shën Mërisë, këtë herë për mëkatin që kishte kryer. E mori fajin mbi vete krejt, duke e çliruar të fejuarin. Pastaj iu përfal zotit të tij, Allahut, që të mos e rrëronte njeriun e saj të dashur.

E ndiente se në atë shqyerje të pamëshirshme qiellore kishte të tjera forca që prisnin ndoshta ndjesën e saj, por ajo nuk dinte as emrat e as rrugët për të arritur tek ato.

Ra më në fund Veziri i Madh. Në fillim u tha se u hoq nga posti për të kaluar në një detyrë më pak të rëndësishme, pastaj thjesht se u hoq, gjersa më në fund fjala *heqje* u zëvendësua me fjalën *rrëzim*. Pra s' ishte as ulje rangu, as kalim në detyrë tjetër dhe as shkarkim për moszbatim me zell të punëve të shtetit, e sidomos të *Qorrfermanit*, por thjesht pushim nga puna dhe ndalim shtëpie në të njëjtën ditë me fajsimin e prerë dhe mizor se i kishte sytë të këqinj.

Që Veziri i Madh e kishte vështirimin pakëz të vëngër, këtë e dinin gjithë të afërmit dhe bashkëpunëtorët e tij. Ajo që i habiste njerëzit ishte se si sulltani, syri i të cilit vëzhgonte çdo gjë, nuk e kishte vënë re gjer aherë një gjë të tillë? Nuk ishte dhe aq e lehtë, kundërshtonin të tjerët. Të gjithë e dinin tashmë se syri i vëngër nuk ishte përherë i dëmshëm po nuk u gërshetua me prapësi të tjera. Eh, ia bënë të tjerët. Ka ca gjëra që mund t'i tjerrësh si të duash.



Teposhtja e Vezirit të Madh vazhdoi rreth shtatë javë. Çdo ditë diçka nxirohej për të, kurse kthjellimet e rralla bënë që ngrysja të ngjante edhe më e thellë të nesërmen. I afrohej greminës verbtazi dhe po ashtu, verbtazi, dukej sikur i largohej. Nuk kuptohej nëse sulltani e maste me kujdes çdo hap, apo lozte me të si macja me miun. Disa besonin të parën, dhe kjo ishte e kuptueshme. Veziri nuk ishte një zyrtar i kurrfartë dhe shkulja e tij ishte e mundimshme. Pikërisht se ishte i tillë, jo i rëndomtë, të dytët, ata që besonin se sulltani lozte me të, ngulmonin edhe më fort në pandehmën e tyre. Të rrëzoje një vezir të madh ishte një punë që s'ndodhte çdo muaj, dhe sulltani i madh s'kishte si ta humbte këtë rast. Gëzimet ishin kaq të rralla në jetën e tij dhe flitej se prej kohësh haremi nuk e tërhiqte më.

Kështu vazhduan, gati barazi, të dy hamendjet, gjersa u kuptua se fati i zyrtarit më të lartë të shtetit kishte marrë rrugën e pakthim.

Fill pas ndalimit në shtëpi, atëherë kur shumë njerëz, edhe ata që e urrenin, edhe ata që më fort se për të ishin në ankth për vetveten, morën frymë të lehtësuar, u ndie thënia e njohur, veç me një tingullsi ogurzezë tashmë: lisi bie bashkë me hijen e vet.

Veziri i Madh s'ishte i pagjind, si paraardhësi i tij, megjithatë kur filloi, ashtu siç pritej, trungimi i rrethit të tij, u pa se

hija e lisit ishte më e gjerë se ç'mendohej. Goditjet që jepeshin në rrethinat e shtetit s'ishin më të pakta se ato të qendrës. Fisanakë të largët e të afërt, njëgjaksa po aq sa edhe miq e të njohur, rrokullimthi, njëri pas tjetrit thitheshin nga gremina. Trandja ishte aq e fortë saqë pati ditë që u dyshua se mos ishte hija që kishte tërhequr vetë lisin.

Katër a pesë vezirë të tjerë ranë, si të ishin pupacë. Pastaj dy të fundit, e pas tyre një tjetër, i policisë së fshehtë, për të cilin kurrkush s'guxoi të thoshte se ishte i fundit e që në të vërtetë ashtu qe.

Fill pas kësaj, në kohën që Vezirin e Madh e kishin çuar në një nga ranishtet e fshehta, ku do të priste romaksen, (kështu i thoshin tani verbimit sipas mënyrës romake), në kryeqytet u ripërhapën zërat e mëparshëm: a nuk ishte dyshuar qysh në krye se qëllimi i vërtetë i gjithë këtij tërmeti kishte qenë rrëzimi i tij?

Po të ishte kështu, kundërshtonin të tjerët, tani që qëllimi përfundimtar ishte arritur, përse nuk pushonte fushata?

Të parët rrekeshin të gjenin arsyen e kësaj. Nganjëherë u dukej se fushata vazhdonte pikërisht për të fshehur qëllimin e vërtetë të saj. Veç kësaj, makinës së tmerrit, ashtu siç i ishte dashur njëfarë kohe të vihej në lëvizje gjersa të merrte shpejtësinë e plotë, po ashtu i duhej kohë për t'u ngadalësuar, gjer në pushim.

Siç ndodh pas çdo rrënimi, donte vërtet

njëfarë kohe sa të ulej pluhuri i ngritur prej zhvendosjeve, goditjeve dhe trazimit të përgjithshëm. Një valë spastrimesh, që të gjithë e ndienin se ishte e fundit, kishte përfshirë gjithë shtetin. Njerëzit s'mendonin veçse si të shpëtonin nga kjo valë, e cila, ngaqë ishte e fundit, ngjante edhe më e hidhura.

Rinin shtrirë të dy të përçafuar, ajo e zhveshur krejtësisht, ai përgjysmë. Ia kishte thënë të vërtetën vetëm përpara pak çastesh dhe ajo as nuk kishte klithur, as kishte qarë, thujse e priste. E bardhë si mermeri kishte dëgjuar fjalët e tij dhe vetëm pasi kishte ngjitur fytyrën pas fytyrës së tij, ai kishte ndier lotët e saj t'i lagnin mollëzat. Kështu do të rridhte ndoshta lëngu i thartirës mollëzave, pasi t'i kishte gërryer sytë, mendoi.

Në qoftë se nuk i miratohej kërkesa që verbimi i tij i mundshëm të kryhej me mënyrën mesjetare evropiane, (nuk kishte guxuar të kërkonte mënyrën romako-karta-gjenase, me diell, nga druajtja se mos ia merrnin për mendjemadhësi), pra në qoftë se nuk miratohej verbimi me terr, do të përfundonte ndoshta tek thartira. Ka edhe më keq, i kishte thënë një shok i zyrës, mendo bizantinën, për të mos përmendur tibetianën, më të lemerishmen e të gjithave.

— Domethënë ditën që më the se do të merrje lejën, ti e dije? — pyeti ajo.

— Po. Pikërisht atë ditë më kishin njoftuar shkarkimin nga detyra.

— Ah, — ia bëri ajo. — Po si e mbajte, si nuk e the?

— S'doja të të brengosja para kohe. Kisha ende një shpresë të vogël, përderisa më kishin thënë se duhej të prisja pa lëvizur nga kryeqyteti, gjersa të shqyrtohej dyshimi i mbërritur kundër meje. Po shpresëza erdhi duke u fikur dalëngadalë... Kallëzimi, siç duket, u besua.

— Po përse? Përse? — gati sa s'klithi ajo.

Vështronte sytë e tij me atë rrjetë të imët bojëhiri si të kërkonte në të vjegën që mund të kishte shërbyer si fillim i së keqes.

— Ti pyet përse, — tha ai, duke shkaktuar në fytyrë një nënqeshje të hidhur. — Nuk po e fut veten ndër sytë e ndritur, ata që shohin më qartë dhe më larg, në të ardhmen dhe që janë të padëshirueshëm për çdo pushtet tiranik.

O Zot, mendoj ajo. Babai i saj një mbrëmje kishte thënë pothuajse të njëjtat fjalë.

— Pra, nuk e fut veten në radhën e mendjeve të tilla të ndritura, — vazhdoi ai. — Megjithatë ka një arsye që sytë tanë duhet të zhbëhen: zhdukja e gjurmëve.

— Si? Nuk të kuptova, — tha ajo.

— Është e thjeshtë, — u përgjigj ai. —

Ne jemi dëshmitarë të shumë gjërave që duhet të harrohen.

— Kush ju? — pyeti ajo.

— Ne që gjer dje kemi shërbyer në komisionet e verbimit. Sytë tanë kanë parë shumë gjëra që s'duhet t'i shihnin, më kupton?

— Gjëra që s'duhet t'i shihnit, — përsëriti ajo me zë fare të ulët. — Ishin të tmerrshme?

— Pa dyshim. Ne ishim fare pranë mekanizmit. Rrotëzat dhe rripat e tij gati sa s'na përkitnin.

— I gjori ti, — psherëtiu ajo dhe ai ndjeu prapë lotët e saj në mollëza, po mendimi i thartirës gërryese e përshkoi jo aq thershëm, thua se lëkura e tij qe bërë më pak e ndjeshme.

— Nganjëherë listat vinin të gatshme drejt e nga lart, — vazhdoi ai. — Hetimi fillonte pastaj.

— Ç'tmerr, — tha ajo. — Domethënë gjithë ato pëshpërma për larje llogarish s'ishin të kota.

Ai tundi kokën për të thënë *po*.

Vajza u shtrëngua e githa pas tij.

— Po të tjerët? — tha pas pak. — Mos vallë të gjithë që kanë punuar atje do ta pësojnë këtë?

— Sigurisht që jo. Do ta pësojnë në radhë të parë ata që dyshohet se mund të flasin.

— Se mund të flasin, — përsëriti ajo.

— Aherë ç'hyjnë këtu sytë? Në radhë të parë është goja që...

— Goja gjithashtu mund të pritët, — e ndërpreu ai. — Nëse s'mjaftojnë sytë për të vënë mend, - shtoi pas një grime.

— O Perëndi, — ia bëri vajza.

Ndihej se të dyve u ishte kujtuar dreka ku ishte folur për gjymtimet e tjera, por asnjëri s'e përmendi.

— Veç kësaj, edhe sikur dyshimi të mos binte mbi askënd, një pjesë prej nesh do të flijoheshin.

Vajza e vështronte me atë vuajtje në sy që shkakton moskuptimi i fjalëve të tjetrit.

— Kjo është ndoshta dhe një nga arsyet kryesore, — vazhdoi ai. — Dënohemi ne, që një pjesë e hidhërimit të asaj që ndodhi të shkarkohet mbi ne. Më kupton ç'dua të them? Secilit do t'i pëlqejë që rastin e fatkeqësisë së tij ta hedhë mbi kinse fajet tona.

Njëfarë kohe, në heshtjen që u bë, secilit i dukej se dëgjonte frymëmarrjen e tjetrit.

— Qysh se u pëshpërit për herë të parë për gabime të bëra nga komisionet, diçka më theri në shpirt, por u përpoqa ta harroja, — tha ajo.

— Kurse shoku im i zyrës, pas pëshpërimës së parë tha: Ra dhe kambana jonë.

Përsëri qëndruan ca kohë pa folur. Ndiheshin vetëm lëvizjet e trupave të tyre për të gjetur një qëndrim përqafimi të ri.

— Prandaj më pyete një ditë për Qypri-

llinjhtë? — tha ajo. — Apo ishte rastësi?

— Jo, nuk ishte rastësi. Pothuajse e dija përgjigjen tënde. E dija gjithashtu se Qyprillinjtë kishin kokëçarjet e tyre. Megjithatë, si i thonë fjalës, i mbyturi kapet edhe pas shkumës.

— Kurse tani e kuptoj përse atë ditë që të përmenda dashurinë në errësirë, ti përsërite si në kllapi: në mesnatë... në terr...

— Po. Qysh atëherë e ndieja veten si të asaj bote.

Ajo e përkëdheli gjatë.

— Ti do të jesh përherë këndeje, midis dritës, përderisa unë jam këtu.

Rrjeta e syve të tij ishte tejet e pikëlluar.

— Mendon se s'ka asnjë shpresë? — pyeti vajza. — Se nuk mund të bëhet asnjë ndërhyrje?

Ai tundi kokën për të thënë se ashtu mendonte.

— Po ku shqyrtohet e gjithë kjo? Ku merret vendimi, për shembull, për rastin tënd?

— Ndoshta askund, — u përgjigj ai. — Vendimi është dhënë ndoshta qysh në ditën e parë, qysh në çastin kur u tha se kundër meje ka mbërritur një kallëzim.

— Ah, po.. Zhdukja e gjurmëve.

Ajo u pendua për pyetjet e kota dhe e përkëdheli prapë. Ai iu përgjigj ngathtësisht ledhatimit të saj. Vetëm sytë i kishte të gjallë, të lëbyruar, si nga e njëjta dritë e sëmurë që ajo ia njihte tani. E ngulte



shikimin i etur mbi gjinjtë e saj, te njollat mavi sipër kofshëve dhe te rrëza e barkut, pastaj më poshtë, midis këmbëve, që ajo i hapte pak që ai të mund të shihte më mirë buzët e seksit të saj.

Vështron ashtu që t'i mbajë mend të gjitha, mendoj ajo.

— Do të jetoj me kujtimin tënd, — tha ai, si ta kishte kuptuar mendimin e saj.

— Unë do të të pres, — tha vajza me zë të ligështuar. — Më kupton, se do të të pres sa të dalësh që andej... Do të jetoj vetëm për ty, më kupton. E ndiej që do të vdes po nuk më mbajte ti në kujtesë kështu siç jam tani... Do të zbehem si hije, më kupton?... Unë s'do të kem më as jetën, as pamjen time... Do të jem vetëm ajo që më mban mend ti... Dhe dije, në qoftë se ti do të më shuash nga kujtesa, unë do të shuhem vërtet pas kësaj, si ajo skica që fshihet me sfungjer...

Ai nuk u përgjigj, vetëm i përkëdheli ngadalshëm gjithë ato pjesë të trupit që ia kishte vështruar me ngulm pak çaste më parë. Ajo vuri re se, ndërsa dora e tij e prekte, sytë i mbante të mbyllur. Po bën provë si do të më përkëdhelë në terr, mendoj.

Asaj i erdhi të dëneste, të klithte gjer në kupë të qiellit, dhe kjo jo vetëm për gjëmën që kishte përpara, por më shumë për diçka tjetër që as vetë s'donte ta pranonte, por që turbull i vinte nga thellësia e ndërgjegjes: frika se nuk do ta mbante premtimin që po i bënte.

— Të verbohem edhe unë bashkë me ty,  
— tha si në ethe. — Një mëngjes të  
kthjellët, te tremja, është shumë e lehtë...  
Kështu të jemi të dy në të njëjtën pjesë të  
botës... Atëherë edhe po të dua s'të iki më  
dot...

Fjalët e fundit i mbyti dënesa dhe ai  
s'dëgjoi asgjë.

— Marrëzira, — tha ngadalë. — Pak  
më parë fole shumë bukur. Përse thua  
marrëzira tani?

U përkëdhelën përsëri pa folur, gjersa  
ai tha:

— Ne mund të jemi bashkë si dita me  
natën. Unë do të jem nata jote dhe ti dita  
ime... Apo jo?

Dënesa nuk e la vajzën të përgjigjej, një  
dënese e mbytur, e ndërprerë nga gulçe  
shqyese, të atilla që shkakton qarja e diçkaje  
pa kthim.

Nuk ishte e vështirë të ndihej shuarja e fushatës. Kasnecët s'dolën rrugëve për të lajmëruar rikthimin e gjendjes së mëparshme, megjithatë të gjithë e kuptuan se rrebeshi kishte kaluar. Kishte ende goditje të rralla aty-këtu, si shkrepitima të fundit, por ato ishin si të largëta e pa fuqi.

Ditët e sprapsme të vjeshtës po merrnin pamjen e ditëve të zakonshme përpara *Qorrfermanit*. Askush nuk e kishte besuar se zezona do të zbehej kështu brenda stinës. Kishin kujtuar se do të vazhdonte gjatë gjithë dimrit, dhe në mbarim të tij, duke parë rrallimin rreth e rrotull, njerëzit do të përsërisnin thënien e moçme: Ç'la dimri e mori mortja.

Mirëpo për shkaqe e rrethana që s'diheshin, e keqja më në fund ishte stepur. Qenë mbyllur njëra pas tjetrës zyrat e verbimit, sikur të mos kishin qenë kurrë, kafenetë po mbusheshin prapë me njerëz në fytyrat e të cilëve dukej gëzimi që i kishin shpëtuar

goditjes së verbër. Fjalë të tilla të tmerrshme si “*sykeqoja*”, “*qorrofice*”, “*tibetiana*”, të cilat pak kohë më parë, pasi qenë shfaqur në horizont, dukej se do të shoqëronin prore ditët e jetës, po harroheshin me shpejtësi.

Njollat në ijët e bardha të Maries po zhdukeshin gjithashtu dalëngadalë. Kështu zbehej ndoshta pamja e saj në trurin e tij, mendonte ajo.

Ç'bënte vallë i lidhur këmbë e duar, atje në qilaret e errët? Kështu rrëfenin, që të mos mundnin t'i hiqnin fashat nga sytë, i lidhnin njëlloj si të dënuarit me vdekje.

Një i afërm i tyre i kishte treguar se ç'ndodhte në ato humbella.

Të shtrirë përgjysmë, rresht, njëri pas tjetrit, i kalonin orët dhe ditët. Një pjesë luteshin e përshepteshin pa pushim, të tjerë qanin, disa në heshtje, disa me zë. Nganjëherë rrokavaji i kapte të gjithë gjersa kapiteshin prej tij. Të tjerë akoma flisnin me vete me orë të tëra. Kishte nga ata që rebeloheshin, klithnin si të çmendur, shanin dekretin e zi, gjersa më në fund qetësoheshin prapë, kërkonin falje, mëshirë, lutnin allahun që t'i shtonte ditët sulltanit perandor. Një pjesë tjetër, të rënë në përndezeje fetare, prisnin ditën e verbimit, për t'u çliruar, siç thoshin ata vetë, nga pamjet e një bote të rreme.

Kishte të tjerë që binin në delir dhe ashtu të dehur mbanin fjalime me orë të tëra. Thoshin se bota u dukej më e bukur tani që nuk e shihnin dhe se në vend që të kishin

errësirë, kishin përkundrazi më shumë dritë në kokat e tyre. Tani e kuptuam, thoshin, se sytë nuk futnin dritë në kafkën e njeriut, përkundrazi, e zbraznin pikë pas pike dritën, si lëfyti i prishur, duke e varfëruar trurin.

Kështu flisnin ata, po shumica rrinin të heshtur, si memecët, veç herë pas here bënëin ca si lëvizje pa kuptim me duar, sikur të hiqnin një cergë merimange përpara ballit të lidhur.

Ç'bënte vallë ai? Kishte mundur ta ruante të paprishur në kujtesë pamjen e saj, apo ajo kishte nisur t'i shpërbëhej ndërkaq?

Padashur Maria vinte duart sipër mollëzave, në anët e buzëve, sikur prishja të kalonte nga përfytyrimi i tij te mishi i saj. Vështronte pastaj trupin, vendet ku kishin qenë njollat mavi dhe që tani ishin zhdukur dhe mendime të trishtueshme për përkohshmërinë e gjithçkaje në botë e kapullonin.

I kishte thënë se do ta priste, por e dinte se nuk ishte krejt ashtu. Do ta priste vërtet në mendimet e saj, s'do ta harronte kurrë, por kjo ishte tjetër gjë. Qysh të dielën e parë, kur ai mungoi dhe në tryezë ra heshtja mortore, ngaqë të gjithë e kuptuan se ai ndodhej atje prej nga s'ktheheshe më ashtu siç shkoje, ajo gjithashtu e kuptoi se midis tyre çdo gjë kishte marrë fund.

I vetmi dhe i fundit lajm prej tij ishte se kërkesa që kishte bërë për ta verbuar me mënyrën evropiane ishte miratuar.

Është e kotë ta mendosh më, i kishte

thënë i ati. Je tepër e re për ta ngrysur jetën me një të verbër. Dhe veç kësaj ti e kupton se s'është një i verbuar prej sëmundjes ose Zotit, po prej shtetit...

Ajo s'kishte thënë asgjë, ishte ngjitur në dhomën e saj dhe atje kishte qarë fillthi pa zë ndarjen me të.

Ndiente një lehtësi në shpirt që i ishte dhënë e gjitha. Më tepër s'kishte mundur dot të bënte për të.

Po afronte dimri me netët e gjata e të mërzitshme dhe ajo e ndiente se këtej e tutje ai do të ishte vërtet nata e saj, gjumi i shprishur, vrasja e përhershme e ndërgegjes. Nganjëherë i dukej se një ndjesi e tillë faji notonte përreth dhe jashtë saj, në erërat e para të dimrit, në dridhjen e qelqeve dhe në gjithë zhaurimën e jetës.

Në mes të dimrit të verbërit mbushën papritur rrugët dhe kafenetë. Njerëzit ndalonin në trotuar për të ndjekur me sy me njëfarë habie ecjen e tyre të hallakatur. Megjithëse muaj të tërë kishin jetuar me ankthin e *Qorrfermanit*, tani që po shihnin frytet e tij shtangeshin në vend të ngurosur.

Njëfarë kohe ishte dukur se viktimat e dekretit i kishte përfshirë nata dhe harrimi dhe se njerëzit nuk do të ndeshnin rrugëve e udhëkryqeve veçse të verbërit e vjetër, me pamjen dhe trokëllimat paqësore të shkopinjve të të cilëve u qenë mësuar sytë dhe veshët. Mirëpo ja, bashkë me ngricat e para të dimrit ishin shfaqur papritur të zymtë e

të panumërt të verbërit e rinj.

Kishin diçka të vetën që i dallonte nga të verbërit e hershëm, një zhvendosje këmbësh shqetësuese, dhe një goditje të ndryshme, plot kërcënim të shkopit mbi zhguallin e rrugës.

S'janë mësuar ende, thoshin disa. Verbimi u kishte ardhur papritur, jo shkallë-shkallë, siç vinte zakonisht, kështu që nuk i kishin mësuar ende shprehitë e reja. Por ata që dëgjonin tundnin kokat me mosbesim. Të ishte vetëm kjo?

Ajo që i tronditi më shumë të gjithë ishte vërshimi i tyre i njëkohshëm. Nuk ishte pa dyshim një rastësi, por as edhe një marrëveshje e fshehtë midis tyre, siç deshën të përhapnin zëra ata që në çdo gjë shihnin veç përbetime kundër shtetit. Kishte qenë thjesht koha e nevojshme që u ishte dashur shumicës së tyre ta merrnin veten, disave nga plagët e shkaktuara gjatë heqjes së syve, të tjerëve prej trandjes psikike.

Një pjesë, sidomos midis atyre që ishin çsyzuar me mënyrën aristokratike diellore, hynin dhe zinin vend në kafene apo çajhane me pamje të rëndë e plot dinjitet. Po, për këtë, përveç shpërblimit dhe pensionit të mirë, i ndihmonte, pa dyshim, edhe mosprishja e syve gjatë verbimit. Kurse shumica e kishin lëshuar veten. Visheshin keq, me rroba të vjetra, dhe, në vend të këpucëve, mbanin sheshla druri trokitja e të cilave ua bënte veçanërisht të pikëllueshme pamjen.

S'ishin vetëm të verbuarit me dhunë që mbaheshin keq. Kishte të rreckosur edhe midis atyre që kishin shkuar në qorrofic me bujë e me nderime, ashtu siç kishte midis të verbuarve dhunshëm disa që visheshin mirë, madje më spic se më parë, duke u shfaqur krenarisht në çdo vend publik, sikur të donin të ngucnin gjithkënd me gropat e zeza të zgavrave.

Kaq shumë hutoheshin disa prej atyre gropave, saqë u merreshin këmbët, thua se gropat u hapeshin befaz nën këmbët e tyre.

Ç'kërkonin që vërtiteshin kështu?, thoshin me njëri-tjetrin. Përse nuk i hiqnin nga rrugët që të mos u prishnin gjakun njerëzve me ato zgavrina?

Por askush nuk ua vinte veshin zërave të tillë. Nëpër çajhanet dhe kafenetë, të verbërit jo vetëm që shtoheshin me orë të tëra, por dëgjonin lajmet e gazetave të lexuara në tryezën fqinje dhe flisnin me njëri-tjetrin: shyqyr punët e shtetit po shkonin mirë tani, kështu që së paku flijimi i tyre s'kishte shkuar kot. Gjynah që nuk i shikojmë dot ato që po bëhen, vazhdonte ndonjëri prej tyre, por s'ka gjë, dhe në s'i shohim i marrim me mend dhe gëzohemi njëlloj si ju.

Disa nuk flisnin fare, po rrinin të vrenjtur si korbi, kurse të tjerë, pas traditës së verbërisë, kishin gjetur nga një vegël muzikore për të shoqëruar me të vjersha heroike apo dashurie, që i sajnin vetë.



Vërshimi i të verbërve sa vente shtohet dhe, së bashku me të, edhe zërat kundër tyre. U pëshpërit për një dekret që do t'i mblidhte shumicën e tyre diku në thellësi të vendit, (pak humbëtira kishte Perandoria?) që së paku të mos i shihnin të huajt. Ata flitnin për ta siç ishte folur më parë për valët e të mërguarve, atyre që në raste luftrash shpërnguleshin nga vendet fqinje për të kërkuar strehim në shtetin e mëshirshëm osman.

Të tjerë kishin tjetër mendim. Kjo popullsi e re s'kishte të bënte me dyndje endacakësh a sektesh të përndjekur, ngaqë s'kishte ardhur nga askund. Si e tillë, më shumë se strehë e bukë ajo kërkonte rishqyrtim të ndërgjegjes dhe pendim.

Merrej me mend që shteti nuk dëgjoi asnjërën nga palët. Ndërkaq të premtën e fundit të dhjetorit, pikërisht atë ditë që me dekret të veçantë shpalli faljen e të gjithë atyre që qenë të verbuar me dhunë, shtroi një drekë mëshire, *sadaka*, siç quhej në gjuhën e vendit, për të gjithë të prekurit prej *Qorrfermanit* pa përjashtim.

*Dreka e pajtimit*, siç e quajtën më vonë me shpoti gojët e liga, u shtrua në stallën mbretërore të kuajve, e vetmja ndërtesë që mund të nxinte tryeza për mijëra të ftuar.

Të verbërit vërshuan nga të gjitha anët drejt ngrehinës me një trokëllimë të pafundme shkopinjsh e lepïtkash druri dhe në një mënyrë aq të rrëmujshe, saqë xhandarët u detyruan ta ndërpritnin qarkullimin në të

gjithë zonën për një kohë të gjatë.

Ndonëse kishin dalë për t'i pritur e shoqëruar me dhjetëra nëpunës, hyrja në sallën e madhe e sidomos zënia vend nëpër tryeza u shndërrua në një rrëmujë e shtyrje të vërtetë. Një pjesë rrëzonin fronat, të tjerë s'dinin ku t'i vinin lahutat, që kushedi pse i kishin marrë me vete, kurse shumica kërkonin me duar pjtatën e gjellës, llangoseshin me të ose e derdhnin fare.

Thuhej se midis të verbërve, të veshur keq e me heqla druri si shumica e tyre, kishin parë tek po shtyej për të zënë vend në njërën prej tryezave ish-vezirin e madh.

Në drekë, në një kënd të veçantë, merrnin pjesë zyrtarë të lartë nga oborri, qeveria dhe selia e Sheh-Ul-Islamit. Ishin ftuar gjithashtu gazetarë dhe diplomatë nga ambasadat e huaja.

Një nga zyrtarët nisi të mbante një fjalim, por, ngaqë shumica e të verbërve kishin filluar ndërkaq të hanin, pjesa më e madhe e fjalimit u mbulua nga zhurma shurdhuese e lugëve. Megjithatë frazat kryesore për domosdoshmërinë e flijimit për hir të çështjes së përgjithshme, e sidomos leximi i letrës të sovranit, i cili i ftonte të gjithë të harronin ç'kishte ndodhur e t'i mbeteshin besnikë shtetit, u morën vesh njëfarësoj.

Të gjallëruar nga ushqimi i shijshëm, sidomos pas hallvës me arra, megjithëse të ngjyer e të zhyer me gjellë, shumë prej të

verbërve nisën t'u binin lahutave.

Nga tryeza e tyre e veçantë zyrtarët, gazetarët dhe diplomatët e huaj heshturazi ndiqnin me sy gostinë.

— Çdo e keqe vjen edhe për të mirë, besoj se te ju gjithashtu gjendet një shprehje e tillë, — i tha konsulli gjerman kolegut të tij francez.

— Mais, oui, certainement, — iu përgjigj tjetri.

— Ky dekret, me atë emër të tmerrshëm e të papërkthyesëm, përveç zezonës që dihet tashmë, solli një ndihmesë në zhvillimin e poezisë gojore, e cila, sipas vëzhgimeve të mia, kishte njëfarë rënieje kohët e fundit në këtë vend.

— Ah, ashtu? — ia bëri francezi duke e vështruar me habi. Pastaj u kujtua se prej kohësh tjetri i kishte thënë se po merrej me hulumtime rreth poezisë gojore vendase, ndaj, më tepër se cinike, fjalët e tij iu dukën disi të çuditshme.

— Për t'u bindur mjafton t'i hidhni një sy kësaj salle, — tha tjetri.

— Ah, oui, — tha francezi, pa i hequr sytë nga mesi i sallës, atje ku zhurmëria e të verbërve kishte arritur kulmin.

Tetor, 1984

## VEPRA TË ISMAIL KADARESE NË GJUHËN SHQIPE

- FRYMËZIME DJALOSHARE (1954)  
ËNDËRRIMET (1957)  
SHEKULLI IM (1961)  
PËRSE MENDOHEM KËTO MALE (1964)  
GJENERALI I USHTRISË SË VDEKUR (1963)  
QYTETI I JUGUT (1967)  
MOTIVE ME DIELL (1968)  
DASMA (1968)  
KËSHTJELLA (1970)  
KRONIKË NË GUR (1970)  
LINJA TË LARGËTA (1971)  
AUTOBIOGRAFIA E POPULLIT NË VARGJE (1971)  
NËNTORI I NJË KRYEQYTETI (1975)  
DIMRI I VETMISË SË MADHE (1973)  
KOHA (1976)  
DIMRI I MADH (1977)  
EMBLEMA E DIKURSHME (1977)  
URA ME TRI HARQE (1978)  
GJAKFTOHTËSIA (1980)  
PRILLI I THYER (1980)  
KOHA E SHKRIMEVE (1986)  
KONCERT NË FUND TË DIMRIT (1988)  
DOSJA H. (1990)  
FTESË NË STUDIO (1990)  
ESKILI - KY HUMBËS I MADH (1990)  
ARDHJA E MIGJENIT NË LETËRSINË SHQIPE (1991)  
ËNDËRR MASHTRUESE (1991)

PËRBINDËSHI (1991)  
PESHA E KRYQIT (1991)  
NGA NJË DHJETOR NË TJETRIN (1991)  
PIRAMIDA (1995)  
SHKABA (1996)  
LEGJENDA E LEGJENDAVE (1996)  
DIALOG ME ALAIN BOSQUET (1996)  
SPIRITUS (1996)  
KUSHERIRI I ENGJEJVE (1997)  
TRI KËNGË ZIE PËR KOSOVËN (1998)  
KOMBI SHQIPTAR NË PRAG TË MJËVJEÇARIT  
TË TRETË (1998)  
PALLATI I ËNDRRAVE (1999)  
IKJA E SHTËRGUT (1999)

## NJË BIOGRAFI E SHKURTËR

Ismail Kadare u lind në Gjirokastrë më 28 janar 1936. Mbas mbarimit të shkollës fillore e të mesme në qytetin e lindjes, kreu studimet universitare për letërsi në Tiranë, pastaj pranë Institutit Gorki në Moskë. Në jetën letrare shqiptare ka hyrë herët, me botimet në shtypin letrar të kohës së moshës së gjimnazit. Vepra e tij monumentale është botuar në tridhjetë gjuhë të botës. Qysh nga viti 1990 jeton në Paris. Është fitues i disa çmimeve kombëtare e ndërkombëtare dhe i shumë titujve honorifikë. Është Anëtar Shok i Akademisë Franceze të Shkencave Morale dhe Politike qysh nga 28 tetori 1996. Vepra dhe kontributi i Ismail Kadaresë mban titullin e lartë *Nder i Kombit*. Për disa vite radhazi është kandidat për Çmimin Nobel në Letërsi.